

Z Orlických hor.

I.

Ve východních a severovýchodních končinách našeho království přirozenou hradbou jsou Orlické hory. Země Česká rozkládala se v těch stranách za starodávna mnohem dále na východ, obsahujíc ještě někdejší župu Kladskou, nynější hrabství téhož jména. V něm vypínají se pásma hor Sovích a Bystřických, souběžná s horami Orlickými, tvořice s nimi přirozený celek.

Byla to trojí, mocná hradba, jež srázy a skalami svými, jakož i hlubokými a širošířými hvozdy vydatně hájila po věky naší vlasti. Až v minulém století hrabivost pruská, urvavši České koruně s krásným Slezskem i Kladsko, zmocnila se předních dvou pásem, hor Sovích a Bystřických, a tak nám zůstaly jen Hory Orlické, druhdy i Kladskými nazývané.

Daleko z kraje zřítí jest jejich modravý, jednotný pruh. Hřeben jejich není valně rozmanitý. Podobá se čáře nepatrně zvlněné, poněvadž se skládají namnoze z kup tu mírně, tam příkřeji zploštělých. Ale již v podhůří svém poskytují pohled rozmanitější, a pozorujeme-li tmavý plášť širých a hustých lesů

hojně svahy jejich i temena kryjící, možná nám tušiti, co krás tají se v tom středohoří. Výška jejich se strany České pro předhůří a půdu značně stoupající zdá se skrovnější. Na straně však Kladské vystupují velmi náhle.

Hory Orlické, část to horstva Sudetského, odděleny jsou na severozápadě pískovcovým prohřím mezi Náchodem a Trutnovem od Krkonošů. Počínajíce památnou brankou na Dobeníně nad prolukou Náchodskou, pnou se směrem jihovýchodním až po mohutnou Sněžku Králickou.

Jakož poměrně pozdě byly zalidněny, tak také zůstaly nejdéle obecně nepovšimnuty. Proud turistů rok co rok hrnoucí se do stinných hvozdů velebné Šumavy, do mocných Krkonošů i do skal Českého Švýcarska, sotva že se dotekne hor Orlických.

Neprávem však na pomezí ty končiny u nás se zapomínalo. Nevynikajíť sice hor svých ohromností, ale s temen jejich jsou daleké a krásné výhledy a pohledy k nám do Čech, do Moravy i do ztracených končin slezských a půvabných horských krajin, utěšených i divokých, není tam po skrovnu. Všechn ten kraj pak je tím půvabnější, poněvadž je rázu zachovalejšího, pro turisty celkem málo upraven a připraven, a proto příteli nerušené, nestrojené přírody a milovníku krásy krajinné tím vítanější. —

Hory Orlické pnou se podél Divoké Orlice na pravém jejím břehu hned od počátku jejího lesnatým, jednotným pásmem, které však přestává tam, kde řeka ze svého směru jihovýchodního obrací vlny své na jih. Za Divokou Orlicí pak dále směrem jihovýchodním, do končin Tiché Orlice, nespatřujeme pásma tak již jednotného, a hornatá, pohraničná krajina je tu rázu již otevřenějšího, patrněji se v okolí

Králickém otevírajíc. Tudy také vede cesta i železná dráha do sousedního Kladska.

Tu v údolí volném, kotlinovém rozkládá se město Králíky. Bujné, svěží lučiny i pole na dole, na svazích i značných výšinách pracně zdělaná, chlumpy a mohutnější lesnaté kopce a hory v pozadí tvoří rozmanité a půvabné okolí tohoto odlehlého města při nevalném potoku, jednom to z nejprvnějších přítoků mladistvé ještě Orlice Tiché. Největší malebnosti dodávají okolí Králickému kopce na jih a na jihovýchod se pnoucí, širými lesy pokryté, jež lid český v nedalekém sousedství „Zelenovskými“ nazývá. Z nich nejvýše vyniká Haselberg (776 m.).

Nad samým městem pnou se k severu výšiny a vrchy přes 600 m. vysoké. I tu pilná ruka hora-
lova zdělala stráně i temena jejich v úrodná pole, mezi nimiž jen tu tam černá se hájek nebo lesíček. Výšiny ty k východu stoupají a tu nad městem na hoře o něco jen nižší nežli prve jmenovaný lesnatý Haselberg vypíná se klášter do nedávna Servitů, v němž nyní Liguriani se usadili. Klášter ten, zavírající malebně pohled na město stranou východní, je daleko široko v zemích koruny České i v Prusích známým místem poutnickým. Rozhled s vysokých schodů v jeho průčelí není daleký, rozsáhlé však lesy jej omezující, jmenovitě hvozdy revíru Těchonínského, jako tmavozelené jezero nejrozmanitějších odstínů jmenovitě ve žlatořížové záři zapadajícího slunce jsou za něj milou náhradou.

Ale na sever! Hle, jak libým, modravým rouchem s nádechem v tu chvíli fialovým odělo se pásмо hor vyplňující ten úzký výběžek našeho království, jenž jako ostrý meč leží mezi Moravou a Kladskem.

II.

V těch místech, kde výběžek Králický odbočuje ze trupu našeho království, je nejširší, asi devět kilometrů. K severu se víc a více ouží, místem až na půl druhého kilometru, i méně. Veškerou jeho délkou asi 16 kilometrů od jihu k severu prostupuje jednotné pásmo horské, poslední výběžek českých Sudet, z mohutných kup jako slité, mocný to uzel horský. Na jihu se pne kopci přes 600 metrů vysokými; čím dále k severu, tím vyšší temena vystupují z jeho mohutného tělesa, nejvýše však na konci Sněžka Králická (1422 m.).

I na šíř zabírá toto pásmo veškerý výběžek Králický, ba ten mu od severu na jih do dvou třetin ani nestačí. Tu jej všecken zabral svah východní, sklánějící se k Moravě k řece, jež od Sněžky Králické podél úpatí dotčeného svahu na jih mladistvě kvapí, tvoříc zároveň přirozenou hranici mezi Moravou a Čechami. Svah západní sbíhá pak již na půdu kladskou a hranice tu proti Prusku vinou se od Sněžky Králické po hřebeni pásma, přes nejvyšší jeho kupy: přes Malou Sněžku (1323 m.), dále přes Bílý Kámen (Pflaumenpuppe, 1184 m.), přes Hledse (Flammenpappel, 1185 m.) a dále na jih přes Klepí (Klappersteine, 1138 m.), Aschenberg (926 m.) i přes jižnější Knittingsberg (737 m.). Tu pásmo těchto Králických Hor se úží a oba svahy jeho jsou již ve výběžku Králickém, na půdě české. Podél svahu západního na úpatí teče potok od severu k jihu, tvoře údolí volné, dosti široké; také na úpatí svahu východního hrne se od severu potok, s oním prve jmenovaným z počátku valný kus souběžně.

Při potoku východnějším v údolí ne tak již širokém rozkládá se ves Horní Lipka, za starodávna

u našich předků Levka jmenovaná, pravá ves pohorská, při potůčku místem velikými listy devětsilovými až zakrytém i na svazích i ve stráni roztroušená. Stavení skoro veskrze dřevěná, nepravidelných lomenic, při spodu valně širokých, zhusta šindelem pobitých. U stavení stromů málo, nejspíše třešně, jejíž drobounký plod se právě, v srpnu měsíci, zapaluje. Kolem stavení na dole i na svazích všude velké travnaté palouky, jimž rozmanitostí dodávají bělokoré břízy nebo olše tmavozelených korun porůznu na nich se pnoucí. Stoupáme výš a výše; již ze vsi přímo do svahu horského kráčíme.

Jsme ve výši 700 metrů a stoupáme ještě výše, a kolem všude ještě pracně zdělaná pole a tu tam osamělý dvorec nebo chata s jedním nebo několika stromy třešňovými. Dvorce ty nejsou uzavřeny, skládající se obyčejně toliko ze dvou stavení. V jednom lidé přebývají, tu také jsou chlěvy pro dobytek, druhé je stodola. Průčelí domu všecko je šindelem pobito, aby mělo brnění proti větrům a mrazu. Před hlavními dveřmi zdělán přístřešek z prken přikloněných se střechy až na zem. Toť zase štít na zimu, aby metelice dvěře nezavála. Studně tu nenajdeš, běžíš dost vody s hor. Každé to osamělé stavení má svou stroužku, kterou se hrne studená, čistá voda do dřevěného koryta před stavením poblíže dveří. Koryto pak je chráněno bedněním nebo boudou.

Teď tu v té výši, v těch samotách velmi pěkně. Kolem stavení palouky bujně zelené, vzduch svěží, líbezný, výhled daleký a krásný — Ale v zimě, kdy všecko do sněhu zapadne! A těžké tu živobytí!

Lid zaměstnává se v těch samotách i ve vsích níže položených hlavně tkalcovstvím, tkalounkářstvím, zhotovuje nitěné knoflíčky, nebo loví v létě

v mladičké Moravě a v potocích pstruhy, jež ve městě odbývá.

U osamělé myslivny výše nežli 900 metrů položené odpočíváme na mezi, na kraji pole — tu již posledního — užívající krásného rozhledu na lesnaté hory za Moravou, zvláště na táhlou Horu Sviňskou (Sauberg) 1131 metr vysokou. Pak nás chlad a hluboký stín lesní přijímá. Jdeme stezkou dosti upravenou pod hřebenem na východním svahu, široším hvozdem, jenž se tu od hřebene po obou svazích na východ až k Moravě a za ní zase na kopcích moravských, i na západ daleko do Kladska po horách rozkládá. Chlad kolem příjemný, ale stoupání namáhavé. Rozhled nyní valně omezený. Jen průseky lesními kmitnou se nám chvílemi hory naproti za řekou Moravou se pnoucí. Za to častěji hledíme temným lesem dolů, příkrým svahem, jehož úpatí Moravou svlažovaného ovšem nevidíme; ztrácí se nám v tajemném šeru lesním a v něm se nám zdá svah jako nekonečným. Hluboké kolem ticho. Lesy ty jsou mlčelivy, zpěv ptačí tu vzácným hostem. Než jiná hudba tě zajímá: hlas řinoucích se vod dolů svahem do Moravy. Potůčků těch neviděti, ale hrčení jejich a hlasný šumot živě se rozléhá temnou tišinou lesní a ji oživuje.

Místy viděti na volnějších místech spoustu bujného kapradí, celé malé paloučky kapraďové. I sem do té výše nelení si lidé na ně přijíti. Požaté kapradí domů snášejí dobytku na stlaní. — Kráčíme již několik hodin, jsme unaveni. Vůdce nás však těší a pobízí, že jsme pod temenem Bílého Kamene, že ku Malé Sněžce není tak daleko, pak že budeme hned u cíle, teď že dojdeme ještě ku stavení, a tu si odpočineme. A skutečně! Tu zrovna pod cestíčkou, ve stráni, ve hlubokém lese samojediná chata dřevěná

— i z té nás vítá známý hlas tkalcovského stavu. Usedáme venku, pijeme čerstvou vodu, již nám obyvatel té chaloupky ochotně snáší, jakož i kalíšek kořalky. Pak opět dále.

Znamenitou výši znáti také kolem na lese. Stromy ne tak už veliké a silné, jakož jsme nížeji viděli, kmeny zakrslejší, a patrně, že pomalu rostly. Také jsou zpustlejší, mechem hustě zarostlé. Mlázi, zvláště bukové a habrové, místem všecko sehnuto, pochýleno. Tíže sněhová dlouho na nich leževši je tak zkřivila, a mladé ty kmeny, jinde bujné a štíhlé, zůstaly tu tak ve svém ponížení, nemohou se již vzpamatovati a narovnat.

Les pak již řídne, již viděti paloučky mezi stromy. Shýbáme se po bílém pryskyřníku, po léčivé prše, kteréž tu hojně, a naše zraky zvláště vábí bílá kýchavice (*Veratrum album*), violka žlutá a mléčivec modrý, zvonek vousatý, jestřábník, vzácné to rostliny, jež bychom v kraji i na dole marno hledali. — Mlázi bukové již přestalo, jen zakrslá borovice a houští smrkové. Pohled se uvolňuje, a jak nyní jsme více v pravo zahnu, ukazuje vůdce na rozlehlou kupu, na Sněžku Králickou, náš cíl. Jsme již velice zemdleni, nohy bolí, zardělý obličej všecek uřícen, ale tu naposledy přidáváme do kroku. Přecházíme na příkrém svahu palouky šfavnaté trávy plné horských bylin, obcházíme jehličnaté houštiny, až tu před námi na planince úhledné, velké stavení, rázu švýcarského s pavlačemi.

„To ještě nejsme u cíle,“ vůdce vysvětluje. „Jsme sice na Sněžce, ale ne na jejím temeni, nýbrž pod ním.“

A ukazuje do holé, kamenité stráně nad budovou se vypínající. My však tu nejprve do toho stavení zamíříme a jeho pohostinství užijeme. Stavení to,

hostinec i hospodářství zároveň, patří pruskému princí Albrechtovi, jehož matka, princezna hollandská, je dala vystavěti. Nájemce jeho chová tu značnější počet krav a provozuje tak salašnictví. Palouky kolem pod temenem, téměř pak samo poskytují dobytku hojné trávy a vonného, šfavnatého sena. „Salaš“ ta, velmi pohodlně zařízená, byla nám po namáhavé, lopotné chůzi velmi milá, zvláště když nás občerstvila vínem i „českým“ pivem a slušnou, ovšem že pruskou kuchyní. Nocleh jsme si zamluvili, slunce se schyluje k západu, protož ven dokončit cestu!

Máme ještě od hostince na temeno Sněžky Králické tak půl hodinky cesty. Stoupáme křivolakou, kamenitou stezkou; tu a tam ještě mlází, houština, pak už holá půda, kamenitá, nebo chudě porostlá. Sem tam vynikají z boku veliké, tmavé skály rulové — a teď již jsme stanuli konečně na temeni. Je ploché, rozlehlé, holé, ani stromku, ani křoviny; vřesem, travou, islandským mechem hustě porostlá pláň s 20'4 jitra. Sotva čtyři měsíce do roka je sněhu prosta, v červnu však změní se v bujnou, horskou louku.

Tato rozlehlost temene také vadí volnému rozhledu. Není jednotný, a třeba jíti po krajích, aby se nám rozšířil. Kráčíme temenem na příč, nohy se nám boří do islandského mechu, jehož tu nejvíce, jako do koberce. Nad něj vyniká borůvčí, vřes nebo sem tam klas zardělého rdesna. Tu hle, uprostřed hraničný sloup, označující nám, že se tu stýkají území Čech, Moravy a Slezska — někdy tělo jedno, někdy země naší staroslavné koruny Svatováclavské — nyní již násilím rozloučené. Opodál hraničního kamene také pomník, od podlouníků prý porušený, postavený sem na památku, že tato místa také navštívil nizozemský král Vilém Fridrich v červenci

roku 1840. Stojíme, jak už udáno, 1422 m. nad hladinou mořskou. Poprvé, zdá se, změřil výšku Sněžky Králické Al. Martin David, Praemonstrat český, ředitel Pražské hvězdárny (zemřel r. 1836). Ten udal výšku Sněžky na 711 toisů.

Od hraničního sloupu není výhledu žádného, leda jen přes širé, pusté, osamělé temeno hory. Jdeme tedy ku pokraji, a jak jím obcházíme, mění se divadlo jako v panoramě pohybující se obraz. Tu k západu svah pásma hor Králických, na jejichž nejvyšším místě stojíme, Hory Orlické až k Vrchmezí, Hejšovinu, hornaté výběžky, a všude plno lesů, pod horami širá kotlina hrabství Kladského, a tam při říčkách a potocích, hlavně s našeho pásma stékajících, vesničky, města, tu k východu Praděd a moravské Sudety, jež jako modré, obrovské stíny odrážejí se od blednoucího nebe, a tam na jih lesnaté, divoké, krásné údolí, kterýmž se mladá Morava prodírá, až zrak náš opět utkví na velikém, krvavém slunci, ponenáhlu klesajícím za Kladské hory.

Na údolí se již stín ukládá, lesy černají, vřesoviště kolem nás brunátní a zatemňuje se víc a více. Stojíme dojati rozmanitými obrazy, velebou přírody, jejíž velikolepost tu na té výši uprostřed hor a lesů, u slavnostním tichu ani hláskem nerušeném, nejlépe cítíme a nejraději uznáváme. — Soumrak již nastal, když jsme se navrátili do výstavné, pohodlné „salaše“, kdež na nás čekaly chutná večeře a pak dobré lůžko, dnes dvojnásob milé.

Ani se nám ven nechtělo, když pak z rána, ještě za tmy budil nás sluha toho lesního hotelu. Než touha uviděti s temene Sněžky Králické vycházející slunce, odkud jsme je také viděli zapadati,

ven nás vyvábila. Husté šero bylo ještě, lesy kol i pod námi dosud v černé roucho noční oděny, když jsme se nanovo brali stezkou na vrchol hory. Na cestu nám svítila třepetavým světlem dennice.

Pláň na vrcholu byla ještě tmavá, do černa, mrazivý, ranní větrík se hnal přes ni. Těsněji jsme se halili do plaidu, stojíce uprostřed té od rosy mokré pustiny islandského mechu a vřesu, nezřice kolem jiného nic než tmavé dosud nebe nad sebou. Tak asi vypadají ta pustá vřesoviště ve Skotských horách a v Sutherlandu, známá ze Scotta, i Macbetha Shakespeareova.

Hvězdy pobledly, tmavé nebe počíná se na východu jasnit. Jdeme k okraji, abychom viděli krajiny za dne se probouzejícího. Před námi hluboko i daleko všechen kraj zahalen bělavou mlhou, jakoby jí zatopen. A již nastává zápas světla s ní. Na východě se rdí, paprsky zlatého světla jako obrovské blesky šlehly nebesy, mráčky na nich zardělé počaly nyní zářiti jako žhavé. Po nejvyšších vrcholích hor svitlo, i všecky ostatní se ozařují, po širých hřbetech tmavých lesů těkají zlaté, světelné stíny, tmu se všad na dol zaplašující, ale slunce dosud neviděti; mlha mu brání. Teprve za chvíli se z ní vyhoupllo, ale tu již bylo nad obzorem. A jak nyní mlha klesá a se trhá, viděti v ní do daleka města, vesnice jako ostrovy z vod vyčnívající.

My tu na vrcholu jsme v plné záři. Ale paprsky všeživného slunce ruší i hrobové ticho kolem nás. Kde se vzaly, tu se vzaly, veliké mouchy poletují na výsluní bzučíce, a teď také slyš — tik, tik — jednotvárný, teskný hlas skalního vrabce, jenž tudy přelétaje zatíkal, jakoby se ostýchal porušiti to nekonečné kol mlčení a ticho.

Vracíme se opět do hostince, abychom se odtud dali sráznými a lesnatými svahy Králické Sněžky zase dolů a putovali z výběžku králického do vlastního pásma Orlického.

III.

Jako je krajina při hranicích českokladských mezi Orlicí Tichou a Divokou zvlněná vysočina, většinou zdělaná, z níž tu tam vynikají temena vyšších hor buď lesnatá nebo holá (Adamova hora 762 m.), tak i za Divokou Orlicí má krajina ráz podobný při hranicích, kdež se řeka od nich na jih do země zatačí. Je však divočejší, neboť všude bez mála chlumy a kopce, až přes 600 m. vysoké, pokryty jsou širými lesy Žamberskými. K severu se však svažují v úval, v němž rozkládá se vesnice Bartošovice, a jímž hrčí na jihovýchod potok do Orlice, tvořící tu přirozenou hranici mezi královstvím Českým a Pruskem (Kladskem).

Za tímto úvalem Bartošovickým k severu půda však opět stoupá do chlumů a vrchů, a tu nade stolkem Orlice a dotčeného potoka počíná se pohraničné pásmo Hor Orlických a pne se směrem severozápadním zdělí pěti zeměpisných mil až za Vrchmezi nad Náchodem. Jak mohutná je tato přirozená hradba, nejlépe celkově přehlédnouti možná se strany východní od samých hranic českokladských u Orlice. Sem jmenované pásmo středohorské příkřeji spadá, nemajíc před sebou žádné vypnuliny jiné, chlumů a vršků, jež by celkovému pohledu tak bránily jako na svahu druhém do Čech spadajícím.

V geologickém ohledu jest dlouhé toto pásmo těsně seřaděných kup tu širě, tam příkřeji sploště-

lých kraj prahorní soustavy vrstevní, hlavně z ruly a z podřízeného svoru a starých břidelic záležející, který má úklon jihozápadní. K prahorám náleží také skupina Sněžky Králické, kdežto úvalní krajiny mezi pásmem Orlickým a Bystřickým jsou pokryty vrstvami útvaru křídového.

Boky pohoří Orlického i úpatí pokryty byly za starodávna širopustými hvozdy, jež na míle se rozkládaly jak do Čech tak i do Kladska. Lesní této poušti ovšem sekera ublížila. Věky minuly od té doby, co se tu člověk usadil, potřeba dříví tu i v kraji vzrůstala, než lesy Orlické se v podstatě své udržely. Temena i svahy hor zachovaly si svůj tmavý, ohromný plášť hustých lesů.

Sedm velkostatkářů má tu rozlehlé revíry, spolu souvislé, tvořící takměř jeden širošířý hvozd. Pralesů tu není, ale nejedna partie překvapí nás svou divokostí a malebností pravého horského lesa.

Strom jehličnatý převládá všude, jak na úpatí i na dolních svazích, tak i na nejvyšších místech, kdež mu jest zápasiti s tužším podnebím. Jak drsno je jmenovitě na hřbetě horském a jak vzrůstu vadí, svědčí zakrnělé stromy sto- a stopadesátileté. Zajímavě, že ve výši té, kde na Krkonoších kleč či kosodřevina se vyskytuje, v Horách Orlických po ní není památky. Ani ne na Sněžce Králické. Jinak by se tu potulky botanické vyplatily hojnou květenou horskou.

Rozumí se, že arnika, kýchavice, šalamounek a jiná dítká její nejsou tu vzácností; vzácnější však je tu klivka bahenní (*Vacc. Oxycoccus*), jež vyskytuje se na vlhkých místech samého hřbetu, ne vždycky zcela dozrávající. Přikvapují v těch nehoštinných výších mráz a sníh velice záhy.

Rozlehlé lesy pásma Orlického, racionálně hleděné, za novějších dob valně ztichly. Kdys, kdy člověk do vyšších těchto končin, tehdy ještě pustopustých, málo přicházel, dravé šelmy, vlk a medvěd především, měli tu volná rejdiště. Udrželi se tu dosti dlouho; tak dle matriky Rokytnické byla r. 1669 v červnu měsíci vlky roztrhána sedmiletá dcera Michala Seigla, jakož také jsou zprávy, že medvědi ještě v XVII. a vlci v XVIII. století tu byli stříleni. Dnes jen v doupatech liška a jezovec se zachovali, než i těch, zvláště jezovců, patrně ubývá. S jeleny se tu spíše setkáme, zvláště v severnějších končinách našeho pásma.

Pásmo Orlické nemá žádného průsmyku. Než lesnaté stráně tohoto pohoří, místy srázné, plné roklin a průrev, nezůstaly nepřístupnou hradbou, vadící veškerému spojení obyvatel na straně české a Kladské. Nejedna stezka vede, klikatě se vinouc, po úbočí a přes temeno. A když pak stezky nestačily, zřízeny cesty vozové. Tak vede okresní silnice od Rychnova ku Zdobnici přes hřeben horský, namnoze lesem a v divných zatačkách, odtud pak druhým svahem dolů v údolí Divoké Orlice do Kunštátu. Sem vede také cesta z Rokytнице přes Banvalť; z Kunštátu pak možná vozovou cestou přes hřbet horský kolem hory Deštné do vesnice téhož jména na druhém svahu na úpatí této hory se rozkládající. Však „radostného cestování“ po nich také zakusíme.

Než ani hřbet Orlického pásma není bez cesty. Tak vede od myslivny a osady Schwarzwasser na východním svahu cesta na hřbet horský, výše nežli 900 metrů a vinouc se po něm kus, rozděluje se pak a stáčí se jednak do Říčky, jednak ku Zdobnici, osad to na západním svahu roztroušených.

Cesty ty a stezky vinou se skoro napořád lesem, zvláště na hřebeně horském. Zakrnělý, smrkový les je stínící brání nám u volném rozhledu do Čech i do Kladska. Ticho tu kolem, a jen chladný vítr, táhnoucí haluzemi, je naším stálým průvodcem. Jen místem mizí tmavá zástlona lesní, dojdeme-li temene nějaké vynikající holé kupy, nebo průseku, nebo paseky, a tu pak daleký a rozmanitý pohled, ať na lesnaté chlupy západního úbočí a dále na rovinu Polabskou, nebo do hornaté krajiny Kladské potěší naše oko a mysl občerství.

Ovšem že si zvolíme k této cestě čas letní. Tu v těch výšinách nebývá jaro líbezné a podzim příjemný. Sníh a mráz jsou tu častým hostem, kterého se pak vrchy a lesy tak hned nezbaví. Na hřbetě horském zůstává sníh až do máje, na Deštné, na kopcích nad Kunštátem a na Vrchmezí v černých lesích ještě déle, do června i července.

Sem do těchto končin cizinec málo kdy zabloudí. Málo kdo, stroje se na výlety, vzpomene si na toto pásmo horské. Máloť o něm slyšeti, i historie o něm nezaznamenala mnoho. Nemohla. V lesích Hor Orlických neozýval se tak často křik válečný, nesváděny tu boje, jakéž proslavily a nám drahými učinily Thermopyly Sumavské, tolikráte zkropené krví našich předků. Nebylyť Hory Orlické za starodávna a ještě v první polovici minulého století pohraničným pásmem a jako poslední hradbou, majíce před sebou ještě kotlinu kladskou, jejíž hory tvrzené neschůdnými lesy a hrady při stezce zemské, jako byl Kladský, chránily hranice České říše.

Než ani tyto odlehlé končiny neušetřeny hrůzami válečnými. Tak ohlas velikého boje husitského až sem dolehl, jmenovitě kdy Sirotci r. 1428. vtrhli do krajiny kladské a zle tu Slezany porazili; pak

za dvě století nejedna tlupa švédská pronikla až sem a drancovala chudý kraj pohorský. Nejživěji však bylo v Orlických Horách v osmnáctém století, za válek slezských a sedmileté, kdy bojováno právě o sousední krajiny za řekou Orlicí. Prus i císařští, panduři i pravidelné vojsko, nedbajíce neschůdných hor, častěji tudy přešli, na lidu poplatky, přípreže, obilí vymáhajíce a jinak ještě jej, robotami dosti stížený, sužujíce. Nějaký větší boj tu však nesveden nikdy.

Jako historických, obecně zajímavých upomínek tu poskrovnu, tak také bychom nadarmo nějaké památky archaeologické v pásmu Orlickém hledali. Jsouť tyto končiny z těch v naší vlasti, které velmi pozdě byly zalidněny. Do XIII. století zůstávaly lesní pustinou, jsouce částí ohromného, pohraničního hvozdu; jmenovitě svah východní neměl do té doby žádného obyvatelstva. Na úpatí svahu západního zajisté již před tou dobou byly osady domácí, české, a tudy také vedla přes hřbet Orlický stezka k Orlici a do krajiny Kladské.

J. K. Hraše určuje ji, že vedla od Hradce Králové, odbočujíc tu od stezky kladsko-polské, k Opočnu, Dobrušce, Netřebům, Dobrému a zvolna stoupajíc k Rovnému, kde ji střehla důležitá strážnice Rovenská na vrchu přes 700 metrů vysokém. Strážcové, mužové z okolních osad, kteří po „střídách“ na strážě chodili, za to pozemků okolních zadarmo užívajíce, daleko odtud viděli: bránu zemskou u Náchoda, k Novému Městu nynějšímu a dále do kraje až za Jaroměř. Když v čas nebezpečení tu u své strážnice veliký oheň zanítili, viděli jej všude z daleka, zvláště pak obsádky nejbližších hlásnic a stráží, jimž byl výmluvným znamením.

Věky minuly od těch dob, lesy kolem prořídly, strážnice zanikly, ale zajímavě, že lid tu si ještě o strážnických povinnostech předků svých a jejich právech dosud vypravuje.

Z Rovného vinula se dotčená stezka do údolí Zlatého potoka, sbíhajícího s Orlických Hor, a překročivši jej ku Hlukům, odtud vzhůru k Šedinám stoupala zase úpadem ku Plasnicům, pak opět vzhůru ku Deštné a odtud stáčela se zase dolů přes Šerlichův potok ke Kunštátu při Divoké Orlici a do Bystřice v Kladsku. Stezka ta velice obtížná nebyla asi příliš živa. Karavany kupců, kráčejších vedle svých soumarů (vozových cest pomezným hvozdem nebylo), zřídka kdy tudy se asi braly, a není tedy divu, že o stezce té nezachovalo se nám paměti tolik jako o jiných, na př. o nedaleké stezce přes Náchod do Polska vedoucí a pro obchod i podniky válečné tak důležité.

Obyvatelstvo do těchto hor zavedeno v XIII. stol. za pánů z Drnholce, erbu lekna, kteříž končinami od Kněžny potoka až ku hranicím Kladským vládli, obdrževše je bezpochyby darem od králů českých.

Heřman z Drnholce zalidňoval hory Rychnovské, tedy vlastní pásmo Hor Orlických, kdežto bratr jeho Vilém na Landškrounsku německé osady zakládal, jakož německé jméno města Ústí nad Orlicí (Wilhelmswerde, z toho nynější Wildenschwert) podnes na něj připomíná. V ty doby také sousední župa Kladská Němcům vydána, a hlavním jejich příznivcem byl Havel z Lemberka. (Od něho Hawelswerde, Habelschwerdt, Bystřice v Kladsku.)

Uvedení sem Němci byli nářečí hornoslezského. Než ne všechny osady a obce německé v pásmu Orlickém jsou z té doby. Některé, zvláště na západním

svahu a úpatí, byly původu domácího, slovanského, a teprve postupem času se poněmčily. Jiné pak německé osady jsou původu mnohem pozdějšího, až i ze XVII. století.

První naše cesta budiž do jediného města v pásnu Orlickém, do Rokytnice.

Zamíříme tam od samých hranic, kdež jsme odpočinuli ve stínu olší u čistých, hrčivých vln mladé Orlice. Kráčíme úvalem, vesnicí Bartošovicemi, jejíž stavení jsou jako stáda koz dole i na svazích a vysokých březích úvalu roztroušena. Chalupy čisté vybílené šindelových, šedých střech pěkně se vyjímají v zeleni kolem je obklopující. Všude palouk, travnatý, bujně zelený svah, ale stromů málo, všude kolem svah i chlupy pracně zdělané. — Úval obrací se k severozápadu, jako samo horské pásmo, na jehož úpatí se běheme.

Kráčíme nyní, opustivše úval potoka Bartošovického, úvalem novým podél Rokytanky, na jih kvapící. Čiperný potok, vody svěží, pochoťné zvláště pstruhům, kterých tu ode dávna bývalo hojně. Jsou chuti zvláště výborné. A bývaly od jakživa, jakož patrno z toho, že císař a král Ferdinand III., byv jimi častován u hraběte Jindřicha Jana z Bubna, takovou péči o ně měl, aby pytláckým lovením jimi neškodněno, že nařídil, aby ten potok Rokytanka hned byl zavřen, a nikdo k němu nepřipuštěn, leč by k tomu klíče měl; a kdyby někdo svévolně zákazu toho neušetřil, aby mu byla hlava štata.

Proto dal dotčený hrabě roku 1650 klíč takový shotoviti a odevzdal jej porybnému, kterýž pokaždé, kdykoliv se lovalo, potok napřed „otevřel“ a po skončení lovu zase zavřel. Klíč od potoka nosíval na řetízku na hrdle pověšeném.

Rokytnice s 1236 obyvateli rozkládá se na pravém břehu Rokytenky na zvlněné pláni na úpatí pohoří Orlického. Vidíme zámek hrabat z Nostic-Rieneků, nevynikající zvláštní výstavností, vidíme novou radnici, vystavěnou nákladem zdejšího rodáka, Pražského kupce Christena, ale to vše nepoutá zraky naše tak, jako nepatrné, dřevěné domky na náměstí. Dnešního dne skoro jsou již zvláštností. Bývalo jich více, bývaly hojně i po kraji rozšířeny, ale zanikly již skoro všude. Jen tu v Horách Orlických a v některých městech na jejich úpatí je ještě shledáváme, ty zbytky domácího stavitelství, jež mělo svůj vlastní, původní ráz, kterého ani známý Grueber, Němec, neupíral. V Rokytnici jsou podobné. Domky čelem do náměstí hledící, s prkennou, prostě zdobenou lomenicí, spočívající na dřevěných, prostých sloupech. Nevyrovnaí se ozdobností svého štítu zbytkům podobných staveb v Rychnově, v Novém Městě nad M. a v Náchodě, ale jsou téhož původu a rázu, českého totiž, třeba že Rokytnice byla nyní městem německým. Bývala českým, a starodávný způsob stavby se tu zachoval, i když byla poněmčena. Vnitřek těchto dřevěných, nevelkých domů nemá nadbytek světnic. Z podsínky, kde u dveří bývá lavička, vstupujeme do síně a ze síně do hlavní světnice, vedle níž bývá ještě jedna menší. Ze síně vedou také schody do hořejší světničky, obyčejně „parádní“ a hostinské, umístěné zrovna pode střechou, neboť žádného ponebí není. Nevelká okna její jsou v lomenici a hledí do náměstí.

Kromě kaple zámecké má Rokytnice hřbitovní kostelík a farní chrám Všem Svatých, stavbu to ničím pozoruhodnou, r. 1736 porozšířenou, leda že bychom si zevrubněji povšimli pomníku z r. 1585 pana Jáchyma z Manšvic a z Armenruh, jenž téhož

roku tu v Pánu zesnul, maje věku svého 95 let a nám zvláště památným se stal českým řádem, vydaným městečku, kteréž mu patřilo.

Obyvatelstvo Rokytnické zaměstnává se částečně orbou, nevalně výnosnou, nejvíce však tkalcovstvím. Rokytnice, nyní německá, je na samém rozhraní jazykovém. Do Pěčina, sousední české osady, je dobré půl hodiny. Do nedávna panovala nejlepší shoda obyvatelstva německého se sousedy českými. Dnešního dne, žel, i tu se sousedská, dobrá vůle pokalila.

Z ohledů volebních, aby německá menšina v našem království nabyla většiny, zařizen v Rokytnici za vlády Herbstovy okresní soud a okres přidělen k hejmanství Žamberskému, bez ohledu na to, že dosavadní spojení s Rychnovem bylo mnohem bližší a výhodnější a že německé obyvatelstvo okolí Rokytnického dosud vždycky bylo spokojeno a nikdy sobě odtržení od Rychnova jim nejbližšího nepřálo.

Rokytnice je původu starobylého. Páni z Rychnova založili ji zároveň s jinými dvěma dosud českými osadami: s Pěčínem a Slatinou asi r. 1260. Tenkrát ještě a dlouho potom byla Rokytnice farní vesnicí, v níž právo podací měli jmenovaní páni z Rychnova, a patřila k jejich velikému panství Rychnovskému. Samostatným zbožím stala se ke sklonku XV. stol., kdy Johanka z Rychnova vdala se za Kunatu Vlka z Kvítkova. Za ní se již Rokytnice městečkem nazývá. Děti její prodali zděděné toto zboží Janovi Lickovi z Ryzemburka roku 1548. Za vlády Lickův vystavěna jest v Rokytnici tvrz tam, jak Sedláček udává, kde nyní zámek stojí. Do té doby v Rokytnici žádné tvrze nebylo.

Dotčeného Jana Licka syn Sigmund prodal roku 1567 ji a veškeré příslušné zboží Jáchymovi Manšvicovi z Armenruh za 4000 kop grošů českých. To

je týž Manšvic, o jehož náhrobku ve zdejší kostele shora jsme se zmínili. Za jeho času měl živel český převahu, jak patrně, že dal starou purkrechtní českou knihu přepsati a jak sám v úvodu praví „spravití, uznavši v té obci Rokytnické i ve všech příslušejících nemalé, ale veliké neřády a nepořádný zápisy purkrechtní“. Kromě toho, jak sám v úvodu dotčené knihy dí: „Nad to jsem této obci Rokytnické vydal práva a zřízení jich domácí k zachování náležitá“ a nařizuje: „— — a tomu chci při svých všech poddaných budoucně i nyní, aby každého čtvrt léta, zvláště při suchých dnech se vespolek do obce a hromady scházivali a pro lepší jich paměť je sobě čisti dali a ve všech artikulích pevně, stále a v ničemž neporušitedlně je zachovali. —“

Ze zřízení toho jen nadpisy několika kapitol: „Práva auřadních duchovních“ — „Přísaha kostelníkom“ — „Přísaha konšelův“ — „Přísaha hejným“ — „O osobách auředních“ atd. Zmiňuji se o tomto řádu proto zde obšírněji, poněvadž, pokud vím, ještě o něm psáno nebylo a poněvadž nám svědčí, kam až národnost naše v XVI. stol. sáhala. Na důkaz ještě, jaké dotčenou dobou bylo obyvatelstvo Rokytnické, stůjtez zde některá jména z tehdejšího sousedstva: Purkrábek, Blecha, Pekáč, Hubáčovský, Barvič, Kovář, Honzovský, Vašek, Žák, Mlynář, Šedivý, Starohejný, Kubíček, Křelický a j., kdežto německých jmen je pořádku. Zněmčení stalo se na samém konci XVI. století, hlavně však ve století XVII.

Syn a nástupce dotčeného Jáchyma byl Kryštof Manšvic z Armenruh, jenž starou tvrz r. 1600 přestavěl v nynější zámek, později v polovici osmnáctého století poněkud rozšířený. Týž Kryštof vystavěl kostelík hřbitovní téhož roku a r. 1605 dal k němu věž přistavěti. Sešel dle pověsti smrtí násilnou. Jsa

hořlivým evangelíkem, byl prý od katolických sousedů Rokytnických zabit roku 1617 před domem nyní čísla 98., když se vracel ze Žamberka od pana Mikuláše Vratislava z Bubna a z Litic, svého souseda.

Po Kryštofovi z Armenruh vládl zbožím Rokytnickým Jáchym Cigler z Kliphauzu; nedostává se však zpráv, kterak panství toho nabyt. Neseděl tu dlouho, neboť roku 1627 postoupil směnou Rokytnického zboží Janovi Mikulášovi z Nostic. Tenkrát mělo městečko jen 21 osedlých. Rod Nosticův zůstal držitelem panství Rokytnického až po naše dny. Za něho, když r. 1661 strašlivý požár pohubil skoro všecko městečko, vystavěn na místě zašlého kostela dřevěného nynější kamenný, ale teprve r. 1679.

Rozhlédnuvše se Rokytnicí i její minulostí, ještě jednou obrátíme zrak svůj k jihu, na širý pohorský kraj, jmenovitě po čilé Rokytence, jež pojí se pod památným Kunvaldem s potokem touže vesnicí plynoucím, aby pod Žamberkem splynula s Divokou Orlicí.

A nyní zase nazpět, k severu do hor, přes hřbet pásma Orlického, abychom se dostali na jeho východní svah a úpatí, k nejhořejšímu toku Orlice, až k samým hranicím našeho království.

IV.

Z Rokytnice vede nás silnice nejprve k severu proti vodě čilé Rokytenky, až pak opustivši ji, zatáčí se celkem k východu a severovýchodu. Pozorujeme, že počíná stoupati a že chlumpy v pravo v levo jako by čím dále, tím více vyrůstaly. Jsou ještě zdělány, ale pak, když minuly jsme ves Herrnfeld, stou-

páme do kopce lesem porostlého, na jehož úpatí roztroušena víska Hankov. Silnice lesem vedoucí ku hřebenu stoupá tak, že koně táhnoucí lehký, nekrytý vozík, zvolna jen kráčejí, ač cestující i kočí slezše, jim uvolnili.

Vyhlídka není, nebo v pravo v levo od silnice les, do jehož hloubi místem lze nahlédnouti nešírokými průseky až ku cestě vedenými. Konečně se povoz zastavuje, koně unaveni sobě vydechují. Jsme na temeni, nad 700 m. nad hladinou mořskou. Svah před námi nesvede nás však na východní úpatí pásma Orlického. Třeba projíti úvalem pod námi a za ním přejíti zase vrchy přes 700 m. vysoké. Jeť v těchto místech pásmo Orlické, skoro již na svém konci, rozvětveno ve dvě kratší rozsochy a mezi nimi v úvalu při potoku do Orlice chvátajícím rozkládá se ves Ottín (Ottendorf), založena r. 1652. Ottou svob. pánem z Nostic.

Poloha vesnice té je malebna a zvláště rozkošný je rozhled od hory „Vysokého Kořene“ (Hohe Wurzel, 797 m.) pnoucí se nad hořejším koncem té vsi na východ, přes kterouž horu vede také silnice, kterou my se ubíráme k Banvalu. S dotčené hory vidíme pod sebou k jihovýchodu údolí Ottínské a dále v tutéž stranu vrchy a kopce pásma Bystřického v Kladsku, za nimiž vystupují na obzoru modravé silhouetty obrů Králických.

K jihu pak a k jihozápadu objevují se potěšenému zraku našemu lesnaté vrchy u Žamberka a Kyšperka ve vzdušném tmavomodrém rouše svém. Minuvše les na temeni hory Vysoký Kořen a několik u něho stavení, spouštíme se svahem dolů k Banvalu asi dva kilometry pod námi v údolí Orlickém.

Jako jsme z Ottína příkře stoupali, tak příkře nyní sestupujeme. Držíme se vozu, jenž sebou hází

a zmítá a ač je dobře zatažen, mají ho koně co držeti. Věru radostné to cestování v těchto místech. Do kopce aby cestující s vozu slezl a s kopce je skoro ještě lépe, tak-li učiní. Stromy jeřabinové míhají se nám po boku; hloub a hloub pořád sjíždíme silnicí, málo zatáček tvořící. Chvillemi lesík zasloní nám všechnen výhled, pak se opět zraku našemu uvolní a vidí stráň prudkého svahu pod sebou. Tato část východního pásma Orlického na jih od Banvaltu slove u lidu „stranou zimní“ (Winterseite) a to proto, že tu žně bývají o čtrnácte dnů později než na svahu na sever od Banvaltu, kdež žně připadají obyčejně do druhé polovice srpna. Proto se tato rannější strana nazývá „letní“.

Sestoupili jsme silnicí na dol, na východní úpatí pásma Orlického. Jsme v údolí, jež jako přilehlé hory po řece, jím tekoucí, Orlickým se nazývá. Vysoko položené to údolí (celkem 500 metrů i nad ně), působné svou rozmanitou scenerií, uzavřeno je k východu na straně pruské pásmem Bystřickým, k západu a ku severovýchodu pohořím Orlickým, jež se také zhusta na mapách českým pásmem nazývá.

Obojí tato hradba dodává údolí půvabu největšího. Pohoří Bystřické, celkem nižší nežli souběžné s ním pásmo české, volněji se k Orlici svažuje. Svahy ty jsou většinou zdělány a teprve výše k temenům rozkládají se širé lesy, jež místem, zvláště k severovýchodu, při hořejším toku Orlice a nad její prameny nabývají ohromné rozlehlosti, jako hvozd Nesselgrundský a hvozd Dušnický.

Pásmo Bystřické, hřebene rozložitého a málo rozmanitého, má celkem dobrých 37 km. zdělí a 4—11 km. zšíří. Z kup jeho nejvyšší jsou Černý vrch (Schwarzer Berg) 888 m., Heidelberg na 900 m. a Tříjedlí (Dreitannenber) 737 m. odtud zvaný, že na

jeho temeni stály tři staré jedle, jež prudký víchř v prosinci r. 1868 vyvrátil. S těchto vrchů, zvláště z Heidelberku je daleká a krásná vyhlídka. Také Tříjedlí zhusta bývá navštěvováno pro utěšený rozhled, jenž zvláště uchvacuje u lovcůho zámečku, patřícího Marianě princezně Nizozemské. Do čtyř údolí, ku Bystřici, Kladsku, Mittelwalde a ku Králíkám, je viděti. Modravé hory stupňovitě v nejrozmanitějších toninách své vzdušné modré barvy na obzoru půvabným věncem se pnou a na dole, v širém pohorském kraji více než čtyřicet vesnic se zraku našemu objevuje.

Rozmanitější však a krásnější je hradba západní, na české půdě. Příkře, jak už vypravováno, spadá pásmo Orlické k řece Orlici. Svahy jeho prorvány jsou úvaly, do nichž jakoby se ukryly a tulily vísky zvláště na úpatí při potoku úvalem do Orlice chvátajícím. Začasté však probělavají se chalupy těchto vísek úvalem značně vysoko do stráně, jako rozběhlé stádo, až k samému lesu, jenž pokrýváje temena a nejhořejší svahy místem hezky hluboko k úpatí se rozkládá, tu a tam až k samé Orlici se spouštíje.

Krásná je podívána na tyto východní svahy pásma Orlického, zvláště ve stranu ke Kunštátu, za letního jasného dne, na tmavomodrou spoustu jejich lesů, na paseky a palouky pod nimi, na pole i na domky a chaty roztáhlých vesnic na úpatí i při Orlici, jež mile se probělavají pod šedými šindlovými střechami. Probělavají se volně, nikde je nezaclánějí skupiny košatých jabloní nebo hruší. Těch tu skoro nikde. Nedaříť se jim v drsnějším podnebí tohoto údolí, kde jaro tak pozdě a podzim tak záhy nastává.

Zrak bezděky se opět upírá ku svahům a temenům a na husté jejich lesy. Na širém, tmavomodrém hřbetu jejich ani hnutí. U vážném klidu jsou rozloženy v jasů parného, jasného dne. Ani stín mráčku po nich se nekmitne; než hle, tam vystupuje sloup bělavého dýmu nad širý tmavý les! Toť z milíře. Jindy jich tu mnoho dýmalo, tento zde jest už asi z posledních.

Než jednoho neshledá poutník v tomto půvabném pohoří, čeho se snad najisto nadál: Nerýsuje se dotčené pásmo na modrojasném nebi hřebenem čar značně vlnitých nebo lomených. Jen tu tam kupy temene dosti plochého a mělká mezi nimi prohbí ruší jednotvárnou čaru hřebenní. Od jihu k severozápadu výšiny ty rostou a vynikají. Tak v jižní části pne se nade vsí Ottínem Vysoký Kořen (797 m.), prve již jmenovaný; od něho dále severozápadně nad Banvaltem ční hora s kapličkou sv. Anny (994 m.), od ní k severozápadu Plachta (984 m.), jak lid český nazývá zaznamenanou na mapě „Reiterkoppe“ nade vsí Zdobnicí. Nad Kunštátem strmí Johnskoppe (1042 metrů), dále Marušin Kámen (1039 m., na mapě gen. štábu Maruša; jméno Marušin Kámen je starodávné, vyskytující se již před 300 lety), u vesnice Deštného a v samém jejím sousedstvu k severu Deštná, nejvyšší to hora pásma Orlického se svým bližencem Malou Deštnou (1114 m. a 1082 m.), za ní k severozápadu vrch Sedloňovský (1047 m.) a posléze Vrchmezi (1083 m.).

Údolí Orlické je místem značně úzké, ale jak ku severozápadu české pásmo do výše roste a mohutní, stávají se jeho svahy táhlejšími, a údolí nabývá tím větší volnosti a šířky, zvláště tím, že protilehlé výšiny pásma Bystřického jsou také v tu stranu svahů značně povlovných a mírných. Mezi těmito hradbami

horskými ve stínu jejich lesů, palouky jejich úpatí hrne se mladá Orlice, přibírajíc s jejich svahů a boků první posily z bystrých ručejů, jež zvláště na jaře ji rozbujňují tak, že stává se opravdu „divokou“ a nebezpečnou.

Prameny Divoké Orlice jsou na výšinách pásma Bystřického, v hlubinách hvozdu Dušnického (754 m. nad hladinou mořskou) na tak zvaných „Polích jezer-ních“ v Kladsku. Překročme opět na chvíli hranice našeho království, abychom shlédli ta místa, kde vznik má divoká sestra Orlice Tiché.

Mezi východními svahy Vrchmezi (1083 m.) na západ a horou Todter Mann (837 m.) na východ, na jih mezi lesy Nesselgrundskými a na sever mezi lesy Dušnickými rozkládá se ve výši 754 m. nad hladinou mořskou rozsáhlá slatina (přes 353 jitra). Roku 1790 zničil veliký požár všechn les, jenž také dotčenou slatinu částečně pokrýval. Nyní povrch její zarostl mechy, borůvkám a vřesem. Z kosmatého, třesavého koberce toho barvy nejvíce hnědé tu tam zachvívá se v opuštěnosti své zakrnělá bříza nebo kosodřevina hákatá (*Pinus unicata*).

Lesní kolem poušť a samota, jakož i hluboké ticho rozkládající se nad zasmušilým, bahnitým vřesovištěm divně poutníka dojmá. Pradávné věky zata-nou nám na mysl, kdy všechn hornatý kraj kolem byl ještě pustší a divočejší, kdy v těchto místech, kde klamně a nebezpečné třasovisko pod rouchem hu-stého rostlinstva se rozkládá, rozlévalo se jezero prostřed hlubokého pralesa, jehož kmeny v hladině jeho se zhlížely, a jehož zvíř druhů v těch místech nyní dávno již vyhynulých napájela se na březích jeho.

Dnes upomíná na zmizelé jezero pět malých je-zírek či rybníčků tmavé, slatinné vody, z nichž nej-

větší nemá přes 13 metrů v průměru. Lesk jejich hladin ruší jednotvárnost pochmurné, širé té slatiny, obsahující nesmírné množství rašeliny. Jezerní ta pole jsou zvláště pro přírodopytce zajímavá. Jmenovitě botanik shledá tu různé druhy ostřic, jako jsou: ostřice blešní, chudokvětá, bažinná, bublinatá. Milovník pak motýlů našel by tu mnohou kořist, zvláště pak vzácného žlutáka borůvkového (*Colias Palaeno*), kterého tu v červenci, ráno při východu slunce, možná lapiti.

K odvodnění rozsáhlého močálu toho založena již koncem minulého století stoka lesmistrem Reh-danzem. Později založeny také ještě jiné odvodňovací příkopy, jimiž voda jednak do Bystřice, jednak do Orlice sváděna, a tak se stalo, že z vody, již tu jindy bylo hojněji, zůstala jen malá, svrchu psaná jezírka.

V těchto tedy osamělých končinách vyvěrá Divoká Orlice, sbírajíc nejprvnější své přítoky na levém břehu se svahů hory „Todter Mann“, jež nad „Jezerními poli“ k východu strmí, všechna jsouc hustým lesem porostlá. První tok Orlice je samým lesem, z něhož pošla na půdě pruské asi za dobré tři kilometry směrem jihovýchodním. Pak pojednou zatáčí se k jihozápadu a již přibližuje se ku hranicím našeho království, kdež se svahů Malé Deštné první přítoky ji posilují na pravém břehu. Pak už jsouc zdatným potokem opouští hustý kryt a hluboké stíny rodných lesů a vychází do volnějšího údolí, jímž vesele plyne směrem jihovýchodním, tvoříc ustavičně přirozené hranice mezi královstvím Českým a Pruským, až pak více k jihu se zatáčeje, u Čiháku, nám už dobře známého, obrací se docela do nitra naší vlasti a proudí krásným údolím.

Tekouc nejhořejším tokem svým mezi pohořím Orlickým a Bystřickým nemá tak romantické a di-

voké scenerie jako později místem na půdě již ryze české. Jeť ještě mladá, ne tak silná a bujná a netřeba jí raziti si cestu úzkým, skalnatým údolím.

Z počátku běží namnoze lučinami, majíc břehy nízké, málo však stromovím zarostlé. Záhy však bystrý ten potok vody jasně hnědé mohutní a pod Kunštátem v řeku roste, která pak už je až devět metrů široká. Je však mělka, a jasná voda její, nyní také již stisněna hustými olšemi, hrčí přes četné kamení, o něž se pěníc rozráží. V bystrých těch vlnách prohánělo se jindy hojně ryb, zvláště pstruhů. Těch však dnešního dne valně ubylo, poněvadž je každý kde kdo nemilosrdně lovil. Jindy bývalo údolí Orlické neschůdno, dnes však dosti dobrá silnice táhne se podél Orlice jak na naši, tak na pruské straně, spojujíc vesnice při řece se rozkládající. Místem vine se silnice, vroubená stromovím, hlavně jeřabinami, těsně podél řeky, místem od ní odbíhá, aby se za nedlouho opět k ní stočila.

Vesnice při Orlici nejsou značně rozsáhlé do délky, vyjma Kunštát, a raději se rozšiřují do pobočných, volnějších ouvalů jako zmíněné již Bartošovice, od nich k severu Vysoká Orlice a také Banvalt (Bärenwald), do něhož vydávše se z Rokytnice přes Ottín se srázného vrchu Vysokého Kořene jsme prve byli sjeli.

Rozkládá se v hlubokém ouvale. Než i na svazích chlumu kolkolem ve stráni značně vysoko roztroušeny jsou chalupy. Na výšině nade vsí na dole vypíná se kostel slušně výstavný a prostorný založení Nanebevzetí Panny Marie. Základ k němu položen r. 1723 a dostavěn byl r. 1749. Ve vsi, mající 526 obyvatelstva německého, je poštovní úřad.

Bärenwald, z něhož si Češi v sousedství učinili Banvalt, je původu mnohem pozdějšího než na př.

Rokytnice nebo osady nyní německé na svahu západním. Vznikl asi počátkem XVI. věku ze sklárny, jež v těchto lesnatých místech za vladyků z Kvítkova byla založena.

Silnice z Banvalu do Kunštátu vede ustavičně podél Orlice, až pak za vesnicí Schönwaldem obrací se dále od ní k severozápadu stáčeje se do lesů ve značné výši, až přes 700 metrů. V tom lesním, opuštěném zákoutí procházíme chudými vesničkami. Na střechách jejich stavení viděti nádoby s borůvkami a před okny na vyrovnaném dříví nebo na pařezích prkna plná nakrájených hub.

U jedné z těch lesních vísek, Schwarzwasser se jmenuje, připravují dosud dřevěné uhlí, ač již ne mnoho. Když pak za touto vesnicí vycházíme z rozložitého lesa, otevírá se před námi volněji a širě údolí a míříme zase více k Orlici, při níž rozkládá se veliká, táhlá ves Kunštát, skoro všecka ode dřeva, s farním kostelem r. 1668 vystavěným, poštou a c. k. hlavní celnicí, kolem níž přes most vede cesta do Pruska, do osady Langenbrucku, zrovna za řekou se rozkládající. Kunštát má 908 obyvatelů jazyka německého.

U samého Kunštátu, přicházíme-li od jihu, shlédneme u cesty při poli pomník, jehož nápis nám hlásá, že se tu před časy zběhlo něco podobného jako u Slavíkovíc na Moravě. Roku 1779 totiž, dne 3. září, vjel slavobranou oddanými vesničany zřízenou do Kunštátu císař Josef II., maje v průvodu generála Wurmsera a jiné vyšší důstojníky. Objížděl hranice po válce „bramborové“, jako už jednou učinil po válce sedmileté. Přenocoval tu a příštího dne ráno jda po mši kolem pole, na němž oves sekali, zastavil se a vzav sekáči kosu, jal se sám oves klásti. Událost ta způsobila na lid a okolí veliký dojem. Pole to na-

zváno císařským a majetníku jeho říkáno „císařský sedlák“ (Kaiserbauer). Kosu a oves císařským se-
káčem posekaný do nedávna na Kunštátě schovávali. Na památku té příhody postavili zbožní horáci v těch
místech sochu svaté rodiny. Roku 1879 slavena tu
staletá památka té příhody a nový pomník tu po-
staven.

V.

Všecko údolí Horní Orlice až po Čihák ves,
kdež Orlice ze svého původního směru jihovýchod-
ního na jih do nitra země České se obrací, je Němci
obydleno, jakož vůbec všecko vlastní pásmo Orli-
ckých Hor. Jen na západním jeho svahu bývaly také
původní osady slovanské, ale ty během času se po-
němčily. Za starších hranice jazyková nebyla táž
jako dnešního dne. Sáhalt živel český v Orlických
horách dále na sever, tak že osady: Těchonín (Lins-
dorf), Studenec (Studeney), Vlčkovice (Wölsdorf),
Celný i Mladkov (Wigstadt) nyní německé mívaly
obyvatelstvo české. Na východ při samých hranicích
moravských vesnic Vorličky a Čenkovice na Land-
škrounsku také jsou již zněmčilé. Východní svah
a údolí Orlické byly zalidněny mnohem později. Ně-
které osady původ svůj mají za století XVI., jako
Vrchní Orlice, Banvalt, jiné, jako Ottín, za století
XVII. Také vesnice na levém břehu Orlice, nyní již
pruské, založeny poměrně pozdě, jako Kaiserswalde
v XVII. století a Fridrichsgrund teprve v XVIII.
stol. (1750). Jen Bartošovice blíže Rokytnice města
jsou původu prastarého a zajisté slovanského. Jeť
zajímavo, že v ústech obyvatelů této vesnice, nyní
již ovšem německých, zachovalo se slovo „víla“,
jež z paměti vlastního českého lidu, vyjma snad

krajinu Turnovskou, jak Arch. Památky udávají, úplně vymizelo. „Die Wile hat ihn verführt,“ říkají staří v Bartošovicích, zabloudil-li kdo v lesích.

Vesnice v těchto končinách jsou rázu horského. Jen ty, které jsou při řece nebo v úvale při potoku, jsou souvisly, táhlé podél vody; ale to bývá jen hlavní část, jakoby kmen vesnice. Ostatní domky a chalupy jsou po svazích a stráních roztroušeny. Stavení jsou skoro všecka ode dřeva, střech obyčejně vysokých a jen šindelem krytých. Prkenné lomenice širokého spodku, ne tak souměrné a vzhledné jako nezřídka řezbami a malbou zdobené v českých vesnicích na východě našeho království, bývají ještě šindelem pobity, jenž má býti ochranným pláštěm proti všeliké nepohodě. Uzavřených statků málo bychom tu našli. Stavení jsou čistá, obyčejně pěkně obiléná. Vesničky ty po svazích roztroušené činí milý dojem svými bílými domky pod šedou, šindelovou střechou. Jen ovocného stromoví se jim nedostává. Nejspíše třešně, a to ještě ptačí, tu u stavení najdeš, jiné druhy se tu nedaří.

Ve vesnicích podél řeky vynikají výstavností svou nad stavení vesnická papírny a dílny na sirky. Velikých a rozsáhlých továren, jako jsou v Podkrkonoší, tu není. Za to tím hojněji mlýnů a pil, jejichž hluk a skřípání je z daleka ohlašuje, když jich ještě ani není viděti.

V pohorském tomto zákoutí, ve vesnicích při Orlici řece, shledá poutník hostince nad očekávání dobře zařízené. V chudém tom poměrně kraji sotva by se vináren nadál nebo plzeňské pivnice, jaká je ve vsi Grünbornu, souvisící se vsí Kunštátem. Než všecko to není ani tak pro domácí obyvatelstvo zařízeno a zavedeno, jako spíše pro Prušáky, jak pro turisty tak i vlastní sousedy pruské, kteří rádi „české

pivo“ a víno, tu poměrně lacinější nežli v Prusku. Zvláště bývá v zimě veselo v těchto pohraničních vesnicích a hostincích, když celé karavany pruské přijíždějí na saních.

Za to je ovšem smutněji tou dobou, kdy v údolí saně sviští a rolničky se vesele rozléhají, v opuštěných, zavátých vískách ve stráních a lesích. Tam bývá často nedostatek hostem a chléb chudým horákům vzácností. Sem nikdo v ten čas nezajde, neboť i v létě, kdy tu milo a krásno, sotva kdy sem cizinec zabloudí, jako do vísky Schirlichgraben ve výši bezmála 1000 m., za Malou Deštnou. Lid německý v Orlickém pohoří je příčinlivý, otužilý, postavy ja-drné. Mezi ženskými častěji lze viděti tváře opravdu sličné. Původní svůj kroj tu zanedbali a odložili a všude již tu rozšířen stříh „městský“. Vyznání katolické převládá. Co pak se zvyků dotýče, budiž podotčeno, že jako v českých vesnicích o sv. Duše, tak tu před sv. Janem Křtitelem ozdobují okna a dvěře haluzemi, jenže ne lipovými, jako v českých osadách, nýbrž javorovými. Téhož večera rozžehují také ohně na kopcích po způsobu slovanském a střílejí z pušek, aby zapudili čarodějnice.

Nejedna zkazka a místní pověst udržela se v lidu, a za dlouhých zimních večerů vypravují si tu o paní Holle, podivné to bytosti, jež ráda v osamělých vodách bytuje, někdy jen se ukazujíc a to v pravé poledne. Někdy také ze samot svých do vesnic se pouští, zvláště zimního času, kdy panují kolovrátek a přástky, a tu přeje pilným přadlenám, za ně v noci připředujíc, nedbalé pak a líné přadleny různě kárá. Na bytost tu připomíná pečivo tu obyčejné „Hollenzopf“, naše štědrovka či vánočka, již kmotří a kmotry nadělují o zelený čtvrtek své kmotřence, da-

řice je také v ten den jiným ještě pečivem, jemuž tu „Schneckahoisla“ (Schneckenhaus) říkají.

Lid živí se částečně rolnictvím, v těch hornatých končinách arci velice obtížným a málo vydatným. Pěstují se nejvíce oves, brambory, žito a len. Nesnáze působí půda sama, jednak svou polohou, jednak svou nevalnou plodností. Horší je však ještě podnebí. Sníh i na dole dlouho zůstává, tak že jarní polní práce často až do polovice máje se protáhne. A tu pak ještě se jarní pohoda často změní v sychravo a studeno. Červenec bývá velmi horký — 24 až — 26° R. Žně jsou mnohem později, jak už řečeno. Na slunných místech ve druhé polovici srpna, jinde ještě později, a že položený oves zabělí se časnou chumelkou, není nic neobyčejného.

Při hospodářstvích chová se hojně dobytka, hlavně krav a koz, jež pilně na stráních a pasekách se pasou. A že o pastvě mluvíme, pohledněme tam na chlumeč, kde skoták stojí ke koutkům svých úst dlaně klade a z plna hrdla křičí na druhá, jenž na protější stráni sedí u svého stádce. Pozorujme, co onen volá. „Jo—hela—ho!“ tak se ohlašuje a kamaráda křestným jménem i jménem otce jeho i děda volá. Slyšme!

„Jo—hela—ho! Korla—Hanesla—Juzla! Hela—ho! Werschte denn of te Fohrt gihn?“

To volá Karlíka, syna Janova, jehož otec byl Josef, půjde-li na pouť. A druh naproti dobře srozuměv, odpovídá: „Jo—hela—ho! Och ju—hela—ho!“

Také dřevařstvím se lid zaměstnává, kácí stromy a svážeje v zimě drva se zachumelených strání, v létě nesjízdných. Toto „Holzrücke“ je velice namáhavé. Záhy, za tmy ještě, horal z domova vychází, opatřiv nohy obručemi provázky jako sítkou propletenými, aby se tak do sněhu nebořil. Zhusta

trvá cesta ku vyrovnanému dříví až dvě hodiny. Na posilu má chudý dřevař kus chleba s sebou a doušek kořalky. Chléb na místě do sněhu uschová, aby mu nezmrz. Na saně, větší samotížky, dříví se srovná a pak nastane nebezpečná cesta dolů. Dřevař neusedne v čelo saněk, jako to v Šumavě dělají, nýbrž stojí u voje a o paty se opíraje náklad svůj zdržuje, aby se nepustil střemhlav strání dolů. Dříví to se sváží k cestám, odkudž je pak potahy odvázejí. Za starších dob se sváželo tam, hlavně na svahu západním, kde říčka byla a s jara za velké vody pouštělo se po říčce jako po Albě ku Kvasinám.

Že v těch končinách mnoho lešů, vznikl přirozeně dřevní obchod i průmysl. Dříví se odtud již za starodávna mnoho vyváželo, zvláště do dolů Kutnohorských. Vozilo se do Vamberka, odkudž pak po Orlici se dále plavilo, neboť Divoká Orlice je splavnou teprve pod Vamberkem. Četné pily v údolí Orlickém rozřezají kmeny se strání a hor na prkna a latě; lid pak se hlavně zaměstnává škatulkářstvím. Jako jinde v horách tkalcovina panuje a v každém stavení stav ne-li dva najdeme, tak zde skoro v každé chatě zaměstnává se všeka rodina hotovením dřívěk sirkových a škatulek. Škatulky ty jsou na sirky. Kromě těch zhotovuje se také mnoho soudečků na kopt, jehož se tu na východním svahu mnoho připravuje a ježž pak do kraje, ano až do Brna a do Vídně na trakařích vyvážejí. —

Uhlířství, jak už řečeno, kleslo. Také v továrnách hledá lid obživu, hlavně v papírnách a sirkárnách jak na naší tak také na pruské straně. Sklářství už za starodávna bylo v Orlických Horách provozováno. Značnější jsou sklárny pod horou Deštnou a u Luisenthalu nedaleko při cestě vedoucí přes hřeben horský z Kunštátu do vesnice Deštného.

Z obchodu domácího vyniká zvláště obchod dřevem a lnářský, který však poslední dobou ochabl. Dle toho všeho patrno, že výživa lidu v těchto končinách není stejná a že není celkem zajisté ani rozmanitá, vydatná a hojná.

K snídání mají obyčejně kyselo, polívku to z kvasu, buď se suchými houbami nebo bez nich, a brambory, k obědu brambory a zelí, k večeři obyčejně mléko. Tak jedí u možnějších, kde mají svůj dobytek. U chudých, jedí-li třikráte za den, bývají třikráte za den brambory. Chléb tu je ovesný.

S krajany českými, kterých je nejvíce ve sklárnách, jsou tam dělníci skorem sami Češi, lid zdejší dosti dobře se snáší; rovněž jako se sousedy pruskými. Jeť, nehledě ani ku kmenové příbuznosti, mnoho vzájemných styků, zvláště obchodních, nepočítaje v ně arci podloudnictví, jež se tu jenom v malých rozměrech provozuje. Nejvíce se káva, cichorie, tabák a hedvábí přenášejí.

A nyní již, kdy jsme se rozhlédli po východním svahu pásma Orlického a údolím na jeho úpatí, chopme se opět poutnické hole a putujme dále.

VI.

Abychom až na severní hranice došli, můžeme sice hned za Kunštátem, kde jsme posléze stanuli, ještě dobrou hodinu jíti údolím proti mladistvé Orlici, než krajina je podobna té, kterou jsme seznali, a neposkytuje nic neobyčejného. Proto minuvše za Kunštátem ves Grünborn při řece, kráčíme tvrdou horskou silnicí přes vísku Kerndorf k Friedrichswaldu. Osady právě jmenované jsou blízko vedle sebe a poněvadž stavení jejich jsou namnoze

roztroušena, zdá se, jako by to všecko byla jediná ves, jako pokračování Kunštátu, jenž se tak podobá býti neobyčejně dlouhým a zvláště pro chodce jako nekonečným.

Za Friedrichswaldem k severu viděti Trčkov, poslední ves při Orlici na sever a poslední také v těch končinách našeho království. Jak jméno samo nasvědčuje, vznikla za časů, kdy Trčkové vládouce Opočnem byli také pány těchto odlehlých a lesnatých končin; t. j. v XVI. a XVII. stol.

Až dosud jsme kráčeli údolím, silnicí celkem rovnou. Nyní však, chtějíce přes horský hřeben, na svah západní pásma Orlického, obracíme se ve Friedrichswaldu na západ. Cesta počíná znamenitě stoupati a sem tam klikatě do strání se točí. Přes tu chvíli se zastavujeme, abychom si vydechli a také abychom se zpět ohlédli a užili krásné podívané, dokud se nám naskytne na mytíně. Výše les nám všecko zasloní.

S potěšením hledíme na údolí pod námi, na výšiny a kopce za Orlicí v Prusku, značně nižší nežli naše, protilehlé. Vidíme pruskou, roztroušenou ves Kaiserswalde, palouky na stráních kolem i nad ní, i políčka se žlutnoucím obilím, v pozadí les a nad ním zarostlé chlupy — a tam k severu a k severozápadu moře lesa, na dole a dál a dále, výš a výše do kopců kolem stoupajících.

Tu nade vsí Kaiserswalde širošířý hvozd Nesselgrundský, v jehož stínech tají se prameny Orlice, proti němu lesnaté boky a srázy Malé Deštné, za nimi k severu táhlé a mohutné svahy mocného Vrchmezí a nejdále za ním skalnatá Hejšovina. A všude les, všude samý les, a zeleň jeho tonů nejrozmanitějších, od světlejších na dole, výš a výše temnějších až do temene Hejšoviny posupně tmavého,

Neradi se loučíme s úchvatným divadlem tím a vzpomínáme, jak se asi změnil a vypadá, kdy za hasnouceho slunce tony fialové na širé lesy ty se kladou, střídají a mění, až pak roucho soumraku se opět vyjasní, růžemi červánků a zlatem zahoří, když za temeny hor se budí mladý den. A jak úchvatná je podívaná, kdy spousta toho hvozdu potemní se od černých mraků nad ním přes temena hor se ženoucích, kdy ve stráních a srážech ohlas hromu burácí a řinoucí se déšť a víchr budí zamlklý les, že se do nejhlubšího a nejkldnějšího nitra rozsumí a rozhučí, kdy ze širých, lesnatých boků hor vystupují bílé páry jako sloupové nesčíslných ohňů obětních.

Ještě jeden pohled, pak opět dále a již nás les přijal do svého lahodného stínu. Jdeme pořád do stráně, až konečně jsme se ocitli na hřebeni horském přes 1000 metrů vysoko. Kráčeli jsme z údolí až sem dobré dvě hodiny. Další cesta dolů, znenáhla se svažující, vede rovněž samým hustým, ač ne příliš starým lesem. Kráčíme na úpatí Marušina Kámeně, vlastního souseda hory Deštné, a obešedše její, přicházíme konečně na volnější místo, odkudž vidíme v pravo nad sebou temeno Deštné nad lesy se pnoucí. Již prve jsme na ně od Kunštátu hleděli; nyní však teprve dobře je pozorujeme, i souvislé s ním kupy. Jedna vedle druhé, nejjižněji Marušin Kámen 1039 m., za ním Velká Deštná (v XVI. stol. slula Horou Sedmihradskou) 1114 metrů, a za tou dále k severu Malá Deštná (v XVI. stol. Hora Doupnitá) 1082 metrů, srostlé v bocích až do temen, jež dělí mělká jenom prohlí. Všecky tyto jmenované hory i sousedky jejich pokryty jsou širými lesy, jimiž vedou sem tam rovné průseky. Zatoužili jsme, abychom stanuli na temeni nejvyšší hory pásma Orlického. Ale Deštná stala se nám nepřístupnou,

ač dvakráte jsme se pokusili, abychom dosáhli jejího temene a užili odtud veliké a krásné vyhlídky.

Poprvé, když jsme jejího úpatí došli, zatáhlo se všecko nebe a iný místo čarokrásného rozhledu měli velkolepou podívanou na bouři v těchto horách. Viděli jsme širé a mocné hvozdy jejich se tmítí, viděli jsme mračna tu valící se přes temena hor jako dým obrovského požáru, tam zase kvapící, letící, jak se chytala na vrcholech stromů a trhala se o ně i o temena vrchů, za rachotu hromu, jehož hlas zvláště se tu sílí a obrovitě rozléhá. Po druhé jsme sem došli za parného srpnového dne, kdy modrojasné nebe, čisté bez mraků, klenulo se nad touto horskou krajinou. Nic nedbali jsme sálavého vedra i namáhavého stoupání do strmé stráně „Dešenského kopce“, jak český lid v nedalekém sousedství říká. Než dole na úpatí ve vsi Deštné nám oznámili, že by cesta naše marna byla, poněvadž bouře nedávno před tím vyvrátila dřevěnou tribunu na temeni Deštné. Bez ní pak že žádného výhledu není pro les temeno hustě kryjící. Tak bylo se nám spokojiti rozhledem menším, pro nějž jsme se vydali přece na Deštnou, na velkou mýtinu pod jejím temenem uprostřed lesa.

Cesta sama sebou je velice namáhavá, vedouc do velmi příkré stráně; za toho vedra však byla dvojnásob zlou. Záhy jsme již odpočívali a dýchali silicí vůni mezi poraženými kmeny. Byloť kus lesa vykáceno a synové jeho, samí statní a vysocí, leželi tu různě jako po bitvě. Ti ještě byli ve svém rouše, ti již kory zbaveni bělali se v podrostu a mezi nimi trčely sem tam hranice oloupaných korábů.

Pak nás ochladil poněkud stín lesa, jímž jsme ustavičně, čím dále tím strměji, stoupali. Brali jsme se cestičkou v průseku lesním, a všude byly patrný

stopy saní, na nichž se sváží tráva a seno s palouku, k němuž jsme mířili. Časem přes cestu ležel strom, tu menší, tu větší, jež bouře vyvrátila. Stín lesní jako by již nechládl. Cítíme rozpálené tváře své, i srdce od námahy prudce bijící. Konečně vycházíme, potem zaliti a mokří, z lesa na volnou prostoru. Před námi dosti rozlehlý palouk, prudko se schylující, kolem do kola lesem obkličeny.

Jsme pod temenem Deštné a daleko odtud viděti, jakož také zase zdaleka, od Solnice a dále ještě, lze rozeznati tuto horskou louku, vypadající zdaleka jako lysina mezi tmavým lesem.

Unavení, ušlí, klesli jsme do jejího koberce a dýchali vůni sena v kupách tu shrabaného. Lesní stromky paloukem vysázené jsou malé ještě a mnohokrát ještě tu palouk ten se zazelená, nežli k této výši, kde budou míti tolik zápasů s mrazem a sněhem, s bouří a vichrem, dorostou a lysinu Deštné stínem svým zakryjí.

Mile se tu odpočívá. Hluboké, velebné kolem ticho. Jen bzukot mouchy ozývá se prohrátým vzduchem a hrkot potůčka, hlas v této výši dvojnásob libý a milý. Výhled odtud jen na stranu českou. Vidíme pod sebou tmavé hvozdy a hradbu podhůří, ale dále do kraje je dnes málo viděti. „Požáry“ zahalují všechno svou slonou, kterouž tu tam nejasně prokmitují bílé osady a tmavé pruhy vzdálených lesů. Nejjasněji proráží rybník, patrně Opočenský, jehož hladina svítí a září tisícerymi blesky odrážených paprsků jakoby rozlité stříbro.

Procházejíce se nyní hebounkým kobercem lesní té louky, zajdeme také k potůčku, jenž tu nedaleko pramení a dolů se hrne pokrajem lesa, aby posiloval tok mladistvé Alby pod Deštnou do kraje chvátající. Z malého třasoviska vyvěrají jeho vlny a nad

kolébkou jeho stojí tu a bují v té osamělé výši modrý šalamouněk a zelenokvětá kýchavice černá, zvláště bujná.

Cesta zpáteční, dolů toutéž příkrou strání, je snazší. Plicím netřeba se tak namáhati, za to kolena vykonají znamenitý tělocvik, po němž pak i nohy dlouho brní. Lesy na Deštné a na sousedních horách nejsou tak zvěře plny jako za dávných dob. Jakž by nyní bylo to možná za půldne zastřeliti tři jeleny, jak to učinil l. P. 1527 Jan Vanovský tu pod Ilorou Sedmihradskou (Deštnou)! A jako pohádka zní, čteme-li, že roku 1535 Jíra Brožků z Dlouhého „zastřelil tu medvěda velmi velikého, kteréhož nohy přední s týmž Brožkem lidé měřili, a tak tlusté měl, jako člověk v půli“.

To bylo, když na Opočně a v této krajině vládli páni Trčkové z Lípy, kteří rádi sem na vydatné hony chodili, od nichž hlaholily pak zdejší širošířé lesy i rokle a stráně. Někdy zas po tichu, na čekané zvěř lovili, jako pan Jan Trčka, jenž často „sedával blízko Marušina Kamene na kameně a tu na zvěř čekal a lidé jeho mu nahnali zvěře dosti a sami při tom si také zvíře (jelena) zastřelili. Také stříleli rysy, nadělali v lese mnoho číhadel a v lomích sněhem zavátých kun dobývali“. —

Ale nejen veselé, lovecké vzpomínky mají tyto hory, nýbrž i vážné a smutné. V jejich lesích a skrýších scházeli se ubozí sedláci z panství Opočenského, když už nemohli snéstí útisků a týrání své vrchnosti, tehdáž starého Jana Trčky z Lípy, otce generála Adama Trčky, známého z osudů Valdštejnových, aby se smluvili o tom, jak by sobě uvolnili. Tu tedy povstání ujednáno (1628), odtud vydali svolání do měst a městeček v okolí, hrozíce jim za to, že přijali víru katolickou, zapřevše vyznání svých otců. Pro-

volání ta byla podepsána: „My čtvrtý stav v majestátu na Horách Kunštátských.“ Z těchto hor a lesů vyrazili, vedeni jsouce bývalým důstojníkem ve vojsku stavovském, jakýmsi Paulem, pod třemi praporce, červeným s kalichem zeleným, bílým a zeleným. Jakkoli s počátku se jim šťastně dařilo, byli přece přesilou vojenskou rozprášeni a nejeden pak hledal v lesích „hor Kunštátských“ ochranu a útočiště jako plachá zvíř, aby ho kolem nelámali, nebo aby mu uši nebo nos neřezali, jako se stalo přemnohým těm ubožákům po tomto povstání.

Na samém úpatí Deštné, při mladistvé ještě Albě, zřízena novější dobou sklárna. Není tu první, neboť v těchto končinách na dříví jindy ještě bohatějších již za starodávna sklárny jsou zakládány, jakož bezpečně víme, že tu stávala „na Deštném“ pod horou Sedmihradskou již v XVI. století. Místo, kde tato nynější stojí, slove *Hinterwinkel*. Právě to věru zákoutí, ukryté mezi boky lesnatých hor, zvláště mezi Deštnou na východ a proti ní se pnoucí táhlou horou *Hüttenberg* řečenou.

Na západním pak úpatí této hory, nedaleko dotčeného *Hinterwinkelu* rozkládá se farní ves *Deštný*, obývaná Němci. Než s češtinou tu dobře porádiš, neboť jednak v obyvatelstvu, majícím mnohé styky s blízkými sousedy českými, najdeme mnoho češtiny znalých, jednak tu dosti Čechů, jmenovitě ve sklárně prve uvedené.

Poloha Deštného je utěšena. Kolkolem nad jeho údolím samé kopce, vrchy a chlupy, částečně lesnaté, z části zdělané. Na mnohých také proběhlávají se stavení sousedních vísek, i jejich kaple, jež dodávajíc celku malebnosti, do daleka jsou patrný na vysokých svých stanovištích bělostí svou. Největší však ozdobou Deštného jsou hory na východ,

táhlý Hüttenberg, zrovna nade vsí se pnoucí, a za tím mohutná Deštná se svými družkami ve tmavozeleném hávu širých lesů.

Svah Orlických hor od Rokytnice až po Deštnou na straně západní není tak prudký jako východní, k Divoké Orlici se svažující, za to však mohutnější a rozložitější, spadáje rozlehlými stráněmi lesem husto porostlými. Obrovitý ten bok je jako rozbrázděn příčnými průrvami, jež často od samého vrcholu počínajíce níže se rozšiřují v hluboká, působná údolí: v nich nabývá krajina pravého horského rázu, a v nich naskytuje se mnoho různých a krásných a také rozmanitých pohledů.

Potoky a říčky oživují údolí ta a zajisté valně k tomu přispěly, že lesnaté tyto končiny byly mnohem dříve osazeny nežli svah východní, jenž nemá ani jediné říčky, která by s jeho svahu stékala.

Mocné svahy pásma Orlického sklánějí se mezi tyto vody, tak že krajina, při jejich horním toku rázu horského, ponenáhlu se níží, měníc se v podhorní pahorkatinu a dále v rozlehlé, zvlněné pláně, až pak pohorská tato krajina za Vamberkem, Rychnovem, Solnicí a Dobruškou na západ v „kraj“ přechází, v polabskou rovinu.

Zajímavo je, že toto podhůří, čím dále na západ, tím více zdělané a úrodnější, k řekám, jím protékajícím, obyčejně příkře spadá, tak že břehy ty jsou rázu horského, ano místem divokého, ačkoliv v nedalekém sousedství jejich rozkládá se již krajina klidná, rázu idyllického. Všimněme si tedy těchto vod na svahu západním a tak projdeme zároveň, aspoň letem, také jejich údolí. Všechno zevrubně popisovati netřeba. Jsouť si rázem svým namnoze podobna.

O Rokytence, vznikající pod kaplí sv. Anny nad Rokytnicí a vlévající se pod Žamberkem do Orlice, jsme již mluvili. V roklinách na jihovýchodním svahu kupy Deštné ve stínu hlubokého lesa ve výši asi 1000 metrů jsou prameny Zdobnice, jež odtud se hrncí jednou z hlubokých průřevů a pak lesním, přičným údolím, prostupujícím západní bok pásma Orlického.

Záhy se dostává říčce posily ručejem, jenž na levém břehu se do ní vlévá, přicházející s těsného Čertova Dolu, nad nímž strmí nad 1000 metrů vysoká hora, u českého lidu v sousedství „Pomazánka“ (Butterlehne) zvaná, jedna z největších kup pohoří Orlického. Zdobnice chvátá odtud směrem celkem jižním mezi stráněmi nad 600 i nad 700 metrů vysokými, po nichž na levém břehu roztrouseny jsou chalupy Malé i Velké Zdobnice, velké to vesnice a velmi rozlehlé právě touto značnou vzdáleností jednotlivých stavení.

U vesnice Přímu, západně od Rokytnice, spojuje se Zdobnice s potokem Říčkou, protékajícím vískou stejného jména, roztrousenou jako všechny osady v těchto končinách. Od Přímu vine se Zdobnice hlubokým, lesnatým údolím, jež nabývá divokého rázu u Německé Rybné, v Čertově Dole a Pekelci, nedaleko neméně divoké a krásné krajiny u staroslavných Litic.

Vyvinuvši se z těchto skalnatých a lesnatých břehů, přichází Zdobnice do krajiny volnější a protékající pěkným údolím kolem městečka Vamberka vlévá se u Zámělska pod Potštejnem do Divoké Orlice. Nad ní krásou své krajiny vyniká sourodá jí družka Alba či Běla nebo-li řeka Novohradská. Jméno její Alba zní cizí, a užívá se ho mimo jiné také za doklad mínění, že blíže toku jejího vedla za starodávna ob-

chodní cesta solná z Vlach do Vratislavě. Prameny její jsou v lesích na severozápad za Deštnou, mezi Hüttenbergem prve jmenovaným a Malou Deštnou, ve výši dobrých 900 metrův. Nejprve kvapí úzkou průrvou mezi těmito jmenovanými horami na jih, až pak se záhy obrací na západ u sklárny v Hinterwinklu, prve dotčené, obtékajíc jižní výběžek Hüttenbergu, míří pak opět na jih mezi vrchy nad 700 m. vysokými. Přešedše údolí pod Deštnou na přič, vstoupíme do těchto vrchů, nejvyšších to míst podhůří, od nichž krajina mohutným svážným schodem na jih spadá.

Na jejich stráních vlní se obilí, namnoze žito a oves, nebo zelenají se koberce palouků, jichž nejvíce na straně, kde vrchy svažují se k Albě a u výsek na stráních. Z těchto dědin jmenovitě Jedlová (Tanndorf) utěšenou má polohu na výši, odkud daleký a krásný rozhled se nám naskytuje, jak k Deštné a údolí pod ní, tak zase na jih k lesům, v jejichž temnu Alba zaniká. Dřevěná ta stavení horská, ojedinelá, pod šedými šindelovými střechami mile se proběhlávají v zeleni palouků kolem nich i od temného pozadí hor a lesů. U stavení málo stromů, leda tu tam ptačí třešně, jejíž nevelký plod teprve v srpnu tu dozrává.

Než za to vody tu dostatek všude. Palouky u stavení ozývají se hrkotem a bubláním vody, která sváděna jsouc po žlábkách hrčí do koryt, jež viděti možná skoro před každým stavením.

Sestupujeme sráznou pěšinou travnatou strání kolem porůzných stavení dolů k Albě. Hrnc se ne sice valná a široká, za to však prudká a bystrá úzkým údolím, mezi travnatými a z části zdělanými úbočími. Záhy však nás pojme stín lesa a ocitneme se v úzkém divokém údolí. V pravo, v levo lesnaté stráně

a hluboko pod naším stezníkem hučí a šumí Alba jako rozezlená nad mohutnými balvany, přes něž pění se a stříkají teče na samém úpatí divoké stráně. My pak kráčíme podél druhé, lesem, kolem omšných balvanů z boku jejího vyčnívajících, kolem vyschlých struh a korýtek ve stráni, jimiž na jaře tudy bystřiny do Alby pádí.

Divadlo se nám co chvíli mění, čím dále tím více nás uchvacuje. Ticho všude i v lesích kolem zamlklých, jen Alba nás provází svým hlasným šumotem. Chvilími se údolí úží v lesnatou úžlabinu, v níž sotva jen říčka a náš stezník místa mají. Pak se volní a rozšiřuje, a my na chvíli vycházejíce z lesa, udivení se kolem rozhlížíme. Jsme v boku stráně na horské cestě, asi před čtyřiceti lety nákladně zřízené. Stavíme se ku dřevěnému zábradlí na pokraj cesty a hledíme dolů sráznou strání porostlou travou a horskou květenou. Vysoká silnice ponenáhlu se počíná skláněti. Údolí pod námi u řeky je poněkud volnější. Již na březích její bujné lučiny, ač ne široké, se zelenají a za nimi tmavá zeleň lesnaté nám protilehlé stráně. A tu již, na dole u řeky, přestává úplná samota. Hle, tam osamělý mlýn a pila. —

A čím dále na jih kráčíme, tím častěji se nám taková osamělá bydliště naskytnou. Chvilími les nám všecken výhled zasloní, a tu vedle šumotu řeky zaslechneme místem skřipot kola, jež u ní vodu nabírá, vylévajíc ji na lučinu vedle.

Hle, tam nade mlýnem na ostrožně, kolem níž Alba šumíc plyne, z lesa prokmitují hnědé a omšné zbytky hradních rozvalin. — Hleď bystřeji a poznáš, jak ostroh je dvakráte překopán, aby dvojí ten příkop učinil vlastní hrad nedobytným. A přece byl ztečen a přece vzal za své a zanikl tu tak v té lesní

samotě, že okolí, jemuž kdysi vládl a jež snad hrůzou naplňoval, zapomnělo na jeho původní jméno, i na jméno jeho někdejších držitelů. Jen pověst o rytíři a unesené milence, k vůli níž hrad byl obléhán a dobyt, lid si vypravuje, nazývaje rozvalinu „Klečky“ neboli „Klečkov“.

Teprve prof. Sedláček ve svém znamenitém díle o hradech českých vynesl jméno jeho i dějiny na jevo. „Nový Hrad“ se nazývala tato v lesích osamělá pevnůstka, vystavěná v XV. stol. Z téhož spisu zvíme, že Nový Hrad patřival také panu Jiříkovi z Poděbrad, slavné paměti, a že posádka jeho zle tu zápasila s pověstným Janem Koldou ze Zampachu a Náchoda, a že hrad ten již v XV. stol. vzal za své. — Neradi se loučíme s tímto nejkrásnějším místěčkem naší pouti údolím řeky Alby. Jeť zajisté také jedním z nejkrásnějších v Horách Orlických.

Cesta odtud, dosti pohodlná, vede ustavičně podél řeky a již ne ve stráni, ale údolím samým místy vedle řeky. Krajina, ač půvabná, není již tak rozmanitá. V pravo v levo lesnaté stráně, na jejichž úpatí u silnice mineme tu tam osamělé stavení a pak hamry.

Alba nemajíc již tolik odporu, plyne klidněji, značně se rozšířivši. Voda její je jasná a čistá, a dobře vidíme až na kamenité její dno i rybky, vesele se tu prohánějící.

A tu konečně ves. Totě Skuhrov. Jsme již mezi svými krajany. Dědina na dole se rozkládá, ale vysoko nad ní nade strání na pravém břehu bělá se kostel a vedle něho fara a škola.

Poblíže kostela na jih viděti skrovné zbytky rozvalin hradu Skuhrova. Stál na ostrohu, z pláně na pravém břehu řeky Alby vybíhajícím, boků velice srázných, zvláště do údolí k řece. Zakladatelé

a první držitelé tohoto hradu nejsou nám známi. Byl bezpochyby ve XIII. stol. založen a za neblahých časů vlády Braniborské v Čechách seděl tu Mutina Skuhrovský, jenž s jinými pány a zemany kraje Hradeckého potíral ty vetřelce.

Po něm moravští páni z Meziříčí hrad ten drželi za delší dobu. Z ostatních majitelů jeho pozdějších sluší vytknouti pana Jiříka z Poděbrad. Za jeho dob, ne-li již dříve, jak Sedláček dí, u něhož dočísti se lze zevrubnější historie tohoto místa, pozbyl hrad své důležitosti a nejsa více obydlím panským, pustl víc a více a sklesl v rumy již během stol. XV. počítán jsa ku panství Litickému, později pak k Solnickému.

Hluboký příkop, jenž odděloval předhradí od vlastního hradu, dnešního dne je z valné části zanesen. Po staveních a tvrdé věži není památky, leda jen v základech a v chudých zbytcích zdíva namnoze křovinami zarostlého. Kde někdy válečný ryk se ozýval, panuje hluboké ticho, a kde bedlivá stráž do kraje vyhlížela, vyzírá tu někdy za čas zabloudivší sem turista, jenž s utěšením patří dolů do údolí i nahoru po něm proti řece, ano se frtí v lesnatých svých bocích i po pláních nad údolím, zdělaných i lesíky porostlých.

Volnější však a krásnější ještě rozhled je z pláně za kostelem, ke Klečkovu lesnatému, na jih ku Potštejnu, na západ a na severozápad na rozmanitou šachovnici širého kraje, na jeho vesnice, z nichž zvláště nám padá do oka Újezd a jeho starodávný bílý kostel, dále k Opočnu a dále ještě, kde na obzoru lze zřítí lehounké modravé silhouetty Krkonošů, nad něž vyniká mohutný Kotel i Sněžka. —

Řeka Alba plyne od Skuhrova směrem jihozápadním a údolí její, ač lepé, pozbývá oné divoké

krásky, kteréž jsme se jmenovitě u Klečkova či Nového Hradu obdivovali. Také se stává volnějším, širším a výšiny, je objímající, prve nad 600 a nad 500 metrů vysoké, značně se snižují. Silnice, prve na pravém břehu, nyní na levý břeh přichází poněkud stoupajíc a s výšiny její vidíme hustým stromovím, zvláště olšemi, pod něž se Alba ukryla, proběhlavati se napjatá plátina na lučinách u řeky. Míjíme v dalekém okolí známé bělidlo Kvásinské. Míjíme i zámček Kvásinský a ves stejného jména a za nedlouho přicházíme do volnější krajiny. Po šestihodinné pouti od úpatí Deštné ocitli jsme se na úpatí podhůří západního svahu Orlických hor.

VII.

Jako na svahu východním, tak i na západním není, kromě Rokytnice, žádného města. Za to vesnic je dosti v končinách těch jinak málo úrodných a odloučených. Na podhůří osady, níže položené, jsou rázu pospolitějšího. Stavení jsou řadou blízko vedle sebe. Hláška je poslední ves toho způsobu. Ve vyšších polohách, zvláště na nejvyšších svazích podhůří, nabývají rázu v pravdě horského. Tu jsou vesnice české i německé roztáhlé a často po údolích, svazích i strání jako stádo rozběhlé a značně lidnaté. Mívají přes tisíc až i přes třinácte set obyvatelův. Chodníčky mezi staveními sotva znatelné mizejí ovšem v zimě nadobro. — Sněhu napadá tu obyčejně tuze vysoko a proto obyvatelé těchto odlehklých vsí označují velikými sněhými nebo menšími stromky do sněhu zaraženými tvrdé chodníky, ke studni a ke kostelu hlavně vedoucí. Nežřídká se přihází, že prudká vánice stavení zavěje, tak že obyvatelé

ráno mají ve světnici tmou; pak arci je nutno vikýřem vyléztí a sníh lopatou prohazovati.

Vichry jako by tu doma byly. Zvláště ostrý je východní, jenž přicházejí z Kladské strany chlad i sychravo sem do podhůří až na samé úpatí přináší, a je zajímavé, že mu na Rychnovsku a v okolí „Polák“ říkají. Jeť jméno to starého původu, zajisté ještě z dob, kdy za horami Orlickými říše Česká hraničila s Polskem.

Život v těchto horských vesnicích na svahu západním je podobný onomu na svahu východním; nejpodobnější svou lopotností. Jako lid na východním svahu hlavně hotovením škatulek a dřivek sirkových se zabývá, tak zde na západním tkalcovinou, také dřevařstvím a rolnictvím. Jeť to arci často krušný kus chleba, mozolně a s mnohým potem na půdě málo úrodné dobytý. Nad to příkrá, ano srázná její poloha práci ztěžuje, ano často ji maří. Mrvu bývá nutno i vynášeti, protože s potahem dovéztí ji není možná a není to valné přehánění v žertu, že hnůj na stráň vnesený bývá někdy dřív dole nežli ten, jenž ho nahoru vynesl nebo na trakari vyvezl. Sneseť liják nejen mrvu, ale často potrhá i všecku stráň praeně zdělanou. Chudším a chudým poskytují obživu koza, kterou i podruh nějak obživí, hlavně však stav. Tkalcovina je předním zaměstnáním, ačkoli poskytuje při veškeré namáhavé a usilovné práci, již vyžaduje, výtěžek jen nepatrný, sotva holé živobytí hájící.

A to obyčejně všecka rodina je zaměstnána! Podivuhodná je píle těchto horalu, s jakou na této, české, straně tkalcovinu, na východním pak svahu sirkářství a škatulkářství provozují. Všecken čas je jako rozměřen, aby ani chvíle na zmar nepřišla a každá síla, byť i slabá, dětská, musí býti nápomocna

v tomto klopotném zápase o život. Děti sedmileté mají již vykázanou svou práci, hlavně soukání, jež pak stává se i údělem starých, prací sešlých. Za časného rána, ještě za tmy sedá muž, a mají-li stavů více, i žena nebo dospělý syn nebo dospělá dcera za stav, a již hlučí nízkou dřevěnou světnicí stav, až se stěny otrásají, a hlučí s malými jen přestávkami po celý den i večer a dlouho do noci. Aby žena hlídáním a kolébáním dětí se při nutné práci nemeškala, zřídili si tam, kde ani chůvy ani opatrovníků opatřiti si nemožná, kolébací stroj — vodní kolébku!

Řekli jsme výše, že v těchto končinách je všude dosti křišťálové vody a že si ji ke stavením svádějí po žlábkách do koryt. Kdo chtějí, aby jim „huala“ kolébku, svedou ji na malé vodní kolo, opatřené klikou a příslušnými pákami. Kolo vodou v pohyb uvedené spojeno je lomenou pákou a drátěným táhlem s kolébku ve světnici a dle toho, je-li táhlo vyvěšeno nebo zavěšeno, stojí kolébka nebo se pravidelně kolébá. Takovéo kolébací přístroje nejvíce je viděti ve Zdobnici a ve vsi Schwarzwasser.

Tu tam v dědinách pro výdělek, nejistý a nebezpečný, oddává se mnohý „pašijím“, jak se zde říká a pašeráctví se myslí. Nějakého zvláštního průmyslu tu není, proto také nemalý počet sobě chleba v cizině hledá. Povahou svou je tu lid upřímný, pracovitý a velice snaživý. Katolické vyznání převládá; evangelíku je poměrně nejvíce za Tichou Orlicí na Landškrounsku. Ne-li všecken západní svah, zajisté valná většina jeho byla za starodávna osazena lidem českým. Než národnost naše, žel, neuhájila se tu všude a ustoupila značně němčině, jež sem asi přes hřeben od svahu východního pronikla. Za XVI. ještě věku i později sáhala dále tu hranice naší mateřštiny, kteréž nejvíce století XVII., i jinde neblahé a osudné,

také tu nemalých škod způsobilo. I tu platí Kollárova slova, že „les, řeky, města a ves změnití své jméno slovanské nechtěly —“ ač dávno v těch končinách oněměl jazyk slovanský.

Deštný, Zdobnice, Říčka, Rybná, Bílý, Ouřínov, Kačerov a j. vesnice to s jmény ryze českými mají obyvatelstvo německé.

Těšme se aspoň tím, že kde stojíme dnes, tam že státi zůstaneme, a že jazyk náš v pohorských těch končinách, maje hlavní svou záštitu ve škole a v kostele, dále na jih zatlačen nebude.

Původní kroj lidu venkovského skorò již úplně zanikl, zvláště u mužských. Ženského kroje již jen nepatrné zbytky se zachovaly, a to jen u starších, které ještě „sacký“ šátek do týla vážou, jak se jinde „na placku“ nebo „na pokos“ říká, a které ještě nezavrhlly jindy oblíbenou „kordulku“ a „obálkami“, či jak jinde říkají s „jelity“, sloužícími k tomu, aby sukně se lépe na těle držela a byl pěkný bok. — Lépe nežli v kroji zachovaly se zvláštnosti jazykové. Při obou Orlicích jakož i na sousedním Landškrounsku ozývá se podřečí východní, jež se vyznačuje širokou výslovností. Některé toho příklady místo rozboru mluvnického: kauka, stouka, Mladkou; otcój, pojdat (povídati), pod lajcej (pod lavicí), čepicej. — Mládeř, drubeř — a místo y: hora, vrcha. — Zajímavý je třetí pád množn. čísla: Lírom, Brychtom. — „Či jsi?“ ptáme se chlapce při Tiché Orlici. „Novotnú“, odpoví nám. A tu mají deň a jídají „chlib“, chodí na „drva“, mají „píro“ a pasou „týle“ (tele). Myš tu leze do „ďoury“. „Ďouka“ skáče přes „blato“ (bláto), pŭlpáta je tu pŭlpata“, a kdo později přišel, říká, že „pušť“. Toť jenom skrovná ukázka podřečí, jakým se mluví tu při Orlicích jakož i všude v če-

ských osadách na svahu Orlických Hor, ovšem že i s některými místními rozdíly a zvláštnostmi.

Kraj nejspíše zapomíná na staré zvyky a obyčeje, pohorská však dědina je mravů svých otců pamětlivější a dbalejší. I ve vesnicích Poorlických najdeme nejednu pověru, nejednen zvyk v kraji již zapomenutý. Tu tam v Čechách zapalují oheň na výšinách před prvním májem; tu však je zažehují na kopcích a stráních po způsobu slovanském v čas slunovratu, před svatým Janem Křtitelem. Příchod jara a skon zimy mládež tu písněmi oslavuje a „Morenu“ do vod hází.

Chasnici, jdou-li za děvčetem, jdou „na profit“ a vyvoleným svým stavějí tu noc před prvním květnem „máje“. Štíhlé mladé stromky, jež pnouce se vysoko nad chalupu nebo statek hlásají, že tu mají dospělou dceru a ta že má milého. Ten, jenž své nejmilejší „máje“ staví, myslí to do opravdy, a tak mladý, lesní stromek, jenž je velikou ctí „doučeti“, ohlašuje také obyčejně příští svatbu. Stavění „májí“ děje se vesele a hlučně. Když stromek zasazen, sejdou se jonáci v hospodě a tu po celou noc pijí a veselí se za hlučné hudby. S muzikou pak také končí se poslední den, či noc „milostného“ měsíce května.

Tu ještě viděti staré tance, jež v kraji dávno již jsou zapomenuty a jež známe jen dle jména nebo dle nápěvu písní při nich zpívaných. V Pastvinách, v Klášterci a jinde mají usedlou „Majnskou“, „Kornárno“, „Mrkvičku“, „Ševce“, i „Kováře“, tu tančí ještě „Šáteček“ hubičkami slazený i „Košatky“ pěkné na podívanou.

Svatby bohatších sedláků bývaly tu velice hlučné, a již zvaní na svatbu, jež konali mládenci koňmo, ohlašovalo hlukem svým a pitím nastávající veselí a „slávu“. Než i v těchto odlehlých konči-

nách znáti již v lecčem účinky „pokroku“, jak se tu tam vykládá. Nejednen zvyk, otcům ještě milý, u synů zachází a tak nejednen rys, a často velmi poetický, jenž přispíval k rázovitosti života lidového, hyne a bledne.

VIII.

Slušná silnice vede na úpatí hlavního pásma Hor Orlických, jež se nám z Deštného k severu jdoucím mohutně pne po pravé ruce. Rozhled z té cesty je horskou krajinou všude malebný i valný.

Nejvíce se ovšem obracíme k východu, k neda-
lekému pásmu lesnatých kup, jež jako mohutná
hradba se nad námi pnou. Dlouho se ještě ohlížíme
po obou Deštných, dlouho vidíme táhlý Hüttenberg.
Nad ním, k severu, poutá zrak náš hora Sedloňovská
(1047 m.) a nad ní močné Vrchmezi, asi jen o 40 m.
vyšší nežli sousedka Sedloňovská na jihu s ním
spojená.

Než i na západ je se silnice, vedoucí ve výši
nad 600 m. a očividně stoupající, pohled nemálo za-
jímavý a nad to volnějši onoho k východu. Pásma
však jednotného tu nespatříme. Před námi se roz-
kládá vysočina s četnými chlupy, vrchy a kopci,
jednak zdělanými, jednak lesem pokrytými. Z nich
nejvíce vyniká Špičák (839 m.) s velikým, rozleh-
lým hájemstvím, pnoucí se asi hodinu cesty od Deš-
tného na západ.

V prohlábích mezi těmito horami a kopci, celkem
nad 600 i nad 700 m. vysokými, a na jejich úpatí
při potůčcích v údolích namnoze úzkých a těsných
rozkládají se četné vesnice a vsíky, táhlé, roztrou-
sené i četné samoty a mlýny. Z těchto údolí nej-
delší je ono Zlatého Potoka, jenž přicházejí od hory

Sedloňovské ze směru prvotně západního k jihozápadu se obrací a pak k jihu, kolem zámku Skalky, Dobrušky, Meziříčí v krajině Opočenské, aby, nabývajíce jména Dědiny, u Třebechovic s Divokou Orlicí se spojil.

Obyvatelé těchto pohorských vesnic chléb si vydělávají podobně jako téměř všude v horách Orlických: klopotným, málo vydatným hospodářstvím, dřevařstvím a tkalcovinou. Ve výše položených krajinách, při samém pásmu Hor Orlických, jsou Němci. Pás osad jejich na jih k Rychnovu značně je široký; k severu se značněji úží. Vesnice v údolí Zlatého Potoka jsou vesměs české a jdou ještě dále k východu za Zlatý Potok, k Lomu, Šedivému, Sedloňovu, Polomu a Olešnici, jež jsou německé.

Nás vede cesta z Peštného přes Sedloňov při samých už hranicích do Olešnice. Ji nejprve navštívíme, prve nežli se odtud vydáme na temeno Vrchmezí. Městečko nevelké o 2155 obyvatelích, při potoku Olešnici nebo Olešence, mezi vrchy, z nichž poblíže městečka samého pozoruhodný je Panský (779 metry). Domky jsou namnoze dřevěné, rázu pohorského; jen kolem náměstí viděti domy zděné. Kostel nově r. 1763 vystavěný, původem však mnohem starší, nemá nic, co by naši pozornost obzvláště upoutalo.

Kus za ním však otvírá se utěšený rozhled. Stojíme tu ve výši přes 600 m. a nazíráme pod sebe cestou hluboko na dol, do pruského města Levína táhlým a malebným úbočím. Vidíme pod sebou kus bývalého hrabství Kladského, jež tu neširokým klímem vbíhá do našeho království, vidíme kus hlubokého údolí od Levína k Náchodu vedoucí, souvislou část prusmyku Náchodského, starou to bránu do Polska, vidíme chlumy a vrchy kladské za tímto

údolím a přes ně zase naše kopce a hory při hranicích v tu stranu k Polici a ku Broumovu.

Tam jasně se rýsuje Polický Ostaš skalnatého temene ve tmavém plášti jehličnatého lesa, za ním pásmo Stěn Polických a za nimi v prohbi pozorovati tmavé kupy při hranicích výběžku Broumovského. Tak k severozápadu. Na sever pak strmí z temných lesů táhlý Bor a vyšší Hejšovina v jeho sousedství, kterou jsme již od Kunštátu byli pozorovali. Spousta vrchů, kopců a lesů!

A za nimi v pozadí Krkonoše, na obzoru jako nadechnuté, se Sněžkou, jejíž šedomodravé kontury pásma horského, trátí se a splývá s barvou nebeskou. —

Olešnice, jakkoliv městečko neveliké, jest původu starobylého. Již ve XIV. stol. byla farní osadou. Tenkrát patřila ku panství Frymburskému. Když pak r. 1534 Achyles Anděl z Ronovce prodal nedaleký hrad Frymburk s veškerým zbožím Janu Trčkoví z Lípy a na Lipnici, připadla Olešnice za nedlouho po té ku panství Opočenskému.

Při panství tom zůstala i za dob pozdějších, jsouc po všecken ten čas městečkem robotným. Teprve r. 1726 nabylo uvolnění, když hrabě Rudolf Colloredo, jehož rod po rodu Trčkovském vládl zbožím Opočenským, osvobodil obyvatele městečka ode všech robot.

Olešnice bývala od nepaměti osadou českou, až osmnácté století způsobilo tu zkázu naší národnosti.

Než podnes ještě se pamatuje český původ zdejšího obyvatelstva a nejedno slovo, nejedno jméno udrželo se v jeho nynější řeči z jazyka jeho původního. Slyšíš tu „Panskaberg“, „skále“, „Žizkaskále“, i „březinke“ a j. Do nedávna byly styky zdejších Němců s Čechy tu také usedlými i sousedními dobré

a přátelské. Vlny obecného rozvášnění našich krajanů německých až i sem pronikly a částečně zkalily bývalou shodu; než poměry ty nejsou daleko té přikrosti a prudkosti jako v severních končinách našeho království.

Pronikli jsme až na samé hranice, ustavičně k severu míříce. Nyní vrátíme se na jihovýchod, abychom slezli téměř Vrchmezí, tou stranou strmicí. Vyjdeme z Olešnice a záhy počneme do výše stoupati tu mezi u pole ve stráni, tu paloukem vysokým nebo lesíkem. Zpět-li se ohlížíme, vidíme pod sebou Olešnici jako stádo shluklou pod výšinami nad ní se pnoucími. Ale již nás pojal hustý les, již marno jest se ohlížeti. Stoupáme ustavičně před se, výš a výše, stezničkem vyšlapaným, pak zanikajícím, sotva znatelným. Dobřími vůdci jsou nám znamení na stromech, porízená klubem turistů. Jdeme již přes hodinu a cítíme podle unavení, že jsme vysoko. Než i sám les nám to dosvědčuje: jeho stromy zakrnělé, u kořene tlusté a pak náhle se úzící, větvemi od země zarostlé. Mnoho tu vývrátů, mnoho tu od sněhu polámaných, nejeden tu také stojí s kůrou ohryzanou od jelenů, kteříž tu nejsou žádnou vzácností.

Výhledu pro hustý les není cestou žádného. Zapadáme do jeho houštin často tak, že se jest nám jimi prodíratí, až posléze úzký průsek dovede nás na téměř samo, nevalně prostranné, lesa prosté, ale hustým lesem kol kolem obklopené. Zle by bylo s výhledem, na který jsme se těšili, kdyby tu o něj nebylo postaráno vysokou tribunou z osekaných kmenů pěkně vystavěnou.

Nežli však na ni vystoupíme, odpočínme si v hospůdce o samotě na temeni ve spoustě lesů stojící. Jest už na půdě pruské, ale piva českého tu dostaneme i chléb, máslo i masité zákusky. Po dvouho-

dinné cestě se tu příjemně sedí a odpočívá. Mile působí i klid kolem vládnoucí. A pak na tribunu! Dřevěné schody ve trámoví uměle skládaném vedou na její vrch, na podlahu zábradlím kolem opatřenou. Stoupající, pozorovali jsme již prudší vanutí vzduchu, tu nahoře ještě více cítíme jeho proudění.

Stanuli jsme na vzdušné palubě a překvapení hledíme kol na moře lesů. Chvilí těká náš zrak kolem, chtěje všeho najednou užiti, vše postřehnouti.

Přede vším do očí nám bijí obrovské boky samého Vrchmezí i východní svah hor s ním souvislých, všechny pokryté široším hvozdem. V tu stranu se obracíme nejprve, nejmocněji tam jsouc vábeni. Pod námi nekonečné lesy, někdy lesy českých králů, nyní pruských. Od temna těchto hvozdů pěkně se odráží bělavá nová silnice dole na úpatí vedoucí od strany Kunštátské po pruské straně do Dušníků města. Vlní se pokračem polí jezerních nám už známých od té doby, kdy jsme vyhledávali prameny Divoké Orlice.

Nyní na ně se znamenitě výše hledíme. Rozkládají se pod námi lesnatými svahy a stráněmi ohrazené, barvy hnědé až brunátné, jako rozlehlé vřesoviště daleké.

Slunce jasně září, i tmaví lesové kolem se vyjasnili; jezerní však pole zůstávají zasmušilá, ponurá, a jen tu a tam se v nich blýská odraženými paprsky a svítí se jako rozlité stříbro hladiny několika tůní, zbytky někdy rozlehlého jezera.

A dále přes spoustu lesů, jejichž zeleň je rozmanitých tónů, po jejichž hřebetech pozorujeme letící stíny oblaků, a z jejichž hlubin tu tam vystupuje sloup bělavého kouře, svědčící o mlhách uhlířském, obracíme zrak k severovýchodu do Kladska, na jeho vrchy a kopce; z těch nejdále nás poutají

v pozadí se pnoucí hory Soví. Pak k jihovýchodu hledíme na pásmo Hor Orlických, jež jsme již proputovali a seznali, vidíme až po Deštnou a dále v pozadí v modravé dáli dobrého známého: Sněžku Králickou a na pruské půdě pásmo hor Bystřických i údolí Orlické pod nimi až ku Kaiserswalde.

Pak mžikem přes hřeben Orlických hor na západ, a již patříme na vlastní půdu, do končin naší vlasti. Zase lesy, pak kopcovité podhůří, zdělané i lesnaté, starý hrad Frymburský, dále kraj, města: Skalice, Nové Město nad Medhují, Opočno, Hradec Králové, a tam hle, i Kunětická hora! A na severozápad pásmo Krkonošské, k severu pak Stěny, táhlý Bor, Hejšovina, totéž divadlo, na něž jsme nedávno se dívali za Olešnickým kostelem, jenže nyní velkolepější a ještě úchvatnější. —

S Vrchmezí vracíme se jinou cestou, než jsme přišli. Kráčíme rozlehlým svahem severním chvílemi na půdě pruské, chvílemi podél samých hranic našeho království, táhnoucích se s temene tímto svahem. Staré, otesané kameny z dob Ferdinanda III., krále českého, je označují a na jednom z nich čteme: F. III. Septemb. anno 1636. VIII.

Cesta dolů je velmi příjemná. Kráčíme volněji, bez namáhání, krásným lesem, i také mýtinou. Vidíme volně modrojasná nebesa nad sebou, pak se nám místem otevře i výhled dolů a průlinou lesní zjeví se nám z nenadání pěkný obraz: v dáli část lázeňského města Dušníků v hrabství Kladském. Pak se už běheme půdou volnou, rozlehlým paloukem na mocném úbočí, kolem vápenek. Jsou tu v těch místech ode dávno, nebo dočítáme se, že, když za třicetileté války Náchodský zámek byl znova opevňován, dovezeno odtud k opevňovacím pracím na Náchod přes tři sta korců vápna.

Na úpatí při silnici na samých našich hranicích stojí slušný hostinec „Sch n a p p e“ v okolí i v pruském sousedství daleko známý. Odtud vede silnice k severovýchodu do nedalekých Dušníků pruských, na západ pak příjemným údolím do Olešnice.

IX.

Od Vrchmízi směrem severozápadním pne se nižší hřbet v průměrné výši 600 metru. Po jeho hřebeni jdou hranice mezi našim královstvím a Pruskem. Severní svahy tohoto hřbetu jsou tedy pruské. U Olešnice svažují se dosti náhle a prudko, jsouce zráhovány dolci a úvaly tu hlubšími, tam mělkými, směrem od hřebene k úpatí. Lesíky a palouky zelenají se na svazích těch, jichž většina je však v pole zdělána.

Svahy tyto s vrchy naproti, také na půdě kladské se pnoucími, tvoří dlouhé, místem i značně úzké údolí, jímž od nepaměti vedla cesta z našeho království do sousední říše Polské, a pak do Slezska, nyní do Prus, cesta povždycky obchodně i vojensky velmi důležitá.

Pohorský hřbet výše uvedený na jih a na jihozápad rozkládá se rozlehlou vysočinou, oddělenou údolím Zlatého Potoka od podhorské vypnuliny na úpatí pásma Orlického.

Vysočina tato svažuje se zvolna na jih a pone náhlu u Dobrušky a Opočna v kraj přechází; na západ však, k Náchodu a Novému Městu nad Medhuji, spadá stráněmi příkrými, místem až sráznými k Medhuji, tvoříc tu mezi dotčenými dvěma městy s vrchy za řekou se pnoucími hluboké, těsné, lesnaté údolí, jehož část pro svou divokost a odlehlost

„Peklem“ se nazývá. Na vysočině té mezi Zlatým Potokem a Medhují, většinou zdělané, z části také lesy porostlé, pnou se kopce a chlupy nad 600 m. vysoké. Značnějších údolí tu však není, vyjma ono, jež táhne se napříč dotčenou vysočinou při Olešence (Olešnici). Bystrý potok ten přicházejí od Vrchmezi vine se od městečka Olešnice ke Hrádku směrem nejprve jihozápadním, pak severozápadním, až ocitne se pod kopci Sendražským (vysokým nad 600 m.) a pod Kozím hřbetem proti nim se pnoucím (nad 500 m.) v úzkém, hlubokém údolí, místem v úžlabině mezi lesy, odkudž vyraziv v lesnatou kotlinu malebného Pekla, hlučně a vesele šumě, slučuje se tu se šumnou Medhují.

Z Olešnice zamíříme nejprve údolím Olešenky a pak přes výšinu přicházíme za dobrou hodinu ku městečku Novému Hrádku, za nímž vidíme vypínající se hnědou, sešlou věž kulatou nedalekých rozvalin Frymburských. Prvním pohledem poznáme, že to městečko chudé, jež nad to za posledních let stíženo bývalo častými velikými požáry. Hrádek má 1543 obyvatele národnosti české.

Kostel sv. Petra a Pavla je původu prastarého, alespoň ze XIV. stol., výstavnosti však novější, ničím nevynikající. Hrádek ode dávna patřil pánům vládnoucím na nedalekém hradě Frymburském. Ti také bývali patronové kostela Hrádeckého. Tak jako sousední Olešnice dostal se také Nový Hrádek v XVI. stol. ku panství Opočenskému, jímž vládl rod Trčkovský. Po jeho zkáze ve stol. XVII. cizí rod, hrabat, pozdějších knížat Colloredů stal se pánem jeho.

Dějiny pohorského tohoto městečka jsou chudy. Než zhoubné veliké války neminuly hrůzami svými tohoto zákoutí. Tak za 30leté války Švédové až sem pronikli, za prvních válek slezských tu Chorvati za

delší dobu „leželi“ proti Prusům, a za války sedmileté střídali se tu císařští i Prušané. Ale žádný z nich nic dobrého nikdy nepřinesl nezáměrnému obyvatelstvu pohorského městečka.

Opodál Hrádku, směrem západním, vypínají se rozvaliny hradu Frymburka. Poloha jeho jest velice malebná. Stojí na kopci dobrých 500 m. vysokém, jehož úpatí obtéká Olešenka se tří stran. Boky toho kopce jsou všude, až na tu stranu ke Hrádku, příkré, skalnaté, z části houštím i stromy zarostlé. K rozvalinám vede starodávná cesta, kudy se od městečka Hrádku jezdívalo. Než jak mnoho se změnilo od těch dob!

Zmizel svoditý most přes první příkop ve skále vytesaný, zmizelo předhradí. Na místě jeho stojí tu myslivna se zahrádkou, odkud pěkný pohled dolů do hlubokého údolí, v jehož lese se Olešenka našim zrakům ztrácí.

Frymburk nebýval veliký, ale pevný. „Měl podobu obdélnou, zavřen jsa hradbou asi 30 stop vysokou a z lomeného kamení postavenou. Z veliké části se zeď tato zachovala.“ Na východní straně strmí nad hradbu veliká, hmotná věž, „pravý to obr, zdí velice hrubých, jejíž vršek se však sesul. Vchodu při zemi neměla, nýbrž v některém z horních ponebí, a chodilo se tudíž do ní z nějakého blízkého stavení, snad ze dřeva sroubeného“. Tak nás prof. Sedláček poučuje. U prostřed nevelkého nádvoří hradního je ve skále tesaná studně, stříškou krytá, asi 30 sáhů hluboká. Nádvoří, samo sebou neprostorné, zdá se nám ještě těsnějším pro haldy rumu a rozmetaného kamení se zdí i s věže. Husté křoví je namnoze pokrývá. Spousta kolem. Ticho hluboké: těsné, hrubými zdmi uzavřené nádvoří nějak úzkostně nás dojíhá.

Hrad Frymburk zajisté se původně *Friedenburg* nazýval a založen byl počátkem XIV. století, ne-li dříve. První známý pán na něm jmenuje se Matouš z Frymburka okolo r. 1354. Pak tu panoval rod pánů z Lipé, po něm ve druhé polovici XIV. století Jan z Lichtenburka, od něhož jej koupil pan Hlynek z Dubé jinak z Náchoda r. 1367. Počátkem XV. stol. vládl také na Frymburce pověstný za válek husitských Jan Městecký z Opočna. Na počátku XVI. stol. byl Frymburk v držení Andělův z Ronovce.

Z nich Achylles Anděl z Ronovce prodal Frymburk s veškerým zbožím k němu příslušným před r. 1534 Janovi Trčkovu z Lípy a na Lipnici. A tak mocný hrad, jenž do té doby vládl četným vesnicím v okolí a městečkům, připojen jako část podružná ku panství jinému, Opočenskému, a sláva jeho pohasla. Noví páni raději bydlili na výstavnějším Opočně nežli na tomto pohorském hnízdě nepohodlném, mezi lesy odlehlém. Koncem XVI. století byl už Frymburk neobydlen.

Když pak roku 1626 povstalo na zboží Opočenském veliké povstání selské, rozrušení sedláci ztekli prý hrad Frymburský a vybili ho. A co po nich ještě zůstalo nezničeno, to zničili pak Švédové. Než i po té části některé nuzně příkrývány; v tom stavu udržel se až do druhé polovice osmnáctého století. Tou dobou vrchnost Opočenská přestala na další udržování střech nakládati, „a tak za několik let vzaly střechy za své, stropy se probořily a deště a mrazy zdi potrhaly a rozežraly“.

Volněji si opravdu vydychneme, když ze smutných rozvalin vyšedše, staneme před hradem a rozhlížíme se malebným, lesnatým údolím pod ním, kdež vesele klapě osamělý mlýn Olešenkou hnaný, i po vrších a kopcích kolem se pnoucích.

Přikrou strání pak sestoupili jsme na dol a minuvše dotčený mlýn v malebné poloze, stoupáme silnicí do výše, vedoucí do Nového Města nad Medhují. Za osamělou hospodou Dupačkou dojdeme na výšinu; před námi rozkládá se krajina rázu mírnějšího, více rovinatá, vysočina většinou zdělaná.

Silnici Novoměstskou opouštíme. Polní cesta i stezník vedou nás více na jihozápad k osamělé, nevelké vesnici.

Totě Slavoňov, ležící od Nov. Hrádku na jihozápad 4 kilom. a na východ od Nového Města 3 kilometry. Na jeho konci na nevelikém návrší kostelík se hřbitovem a starou zvonici. Totě cíl naší pouti.

Mineme faru i školu opodál stojící a vstoupíme starobylou zvonici se dřevěným bedněním, ve kteréž je brána na hřbitov, a již stojíme u velké vzácnosti za nynějších časů, u starobylého, dřevěného kostela. Jindy v těchto pohorských končinách byla ves i městečko a namnoze i město ode dřeva, a tu i kostel. A on se zachoval, přečkav dobrá tři století, prostý ve své podobě, s malou věžičkou na střeše.

Ovšem i jeho se dotekli věkové, jak zřejmo na jeho stěnách, jež sevřeli „kleštěmi“, aby se neborťily, i na opravách tu a tam patrných. A mnoho pamatuje.

V jeho prostorách přijímáno podobením a zvučely tu zpěvy nekatolické, v jeho prostorách pak ozýval se po obecné pohromě naší vlasti hřímavý hlas misionářův, když lid obecný zhusta i násilně byl obracován na víru katolickou. Původu je Slavoňovský kostel prastarého. Již ve XIV. stol. stál tu farní kostel. Býval založení sv. Martina, tak se udává r. 1598 a ještě r. 1698.

Nynější budova chrámová pochází ze XVI. století a byla opravena r. 1705 a pak r. 1880, jak nápis

v kostele dosvědčuje: *Ecclesia reaedificata 1553. Renovata et benedicta 1705 et 18²⁷/₆80.*

Co nás v kostele zvláště zajímá a pozornost poutá, jest namalovaný kalich na dřevě poblíž hlavního oltáře, a nápis v oblacích po straně tohoto kalicha napsaný rukou ze XVI. století: „S dovolením světské, duchovní vrchnosti velebně důstojného, vysoce učeného, dvojíctihodného pana děkana Kašpara Jiřího za správy hospodářův Pavla Kejvala, Martina Kováře, Matěje Vávrova, Daniele Matějova —“

Dokončení této věty na dřevě napsané odstraněno bezpochyby r. 1705, kdy kostel byl opravován a slohem tehdejší doby uvnitř omalován. Z té doby pocházejí německé nápisy, svědčící, kdo strop dělal a kostel maloval. „Die Decken gemacht George Fischer. Richter Heinrich Prubita. Elias Köhler Mahler. Heinrich Dominicus. Franciscus Köhler. Maller anno 1705.“

Z té doby snad pochází nové posvěcení na jméno sv. Jana Křtitele. Na zvonici jsou tři zvony, z nichž dva ze XVI. a jeden z XV. věku.

Na fáře chovají v archivu starou pamětní knihu, kterou r. 1787, kdy tu za bouří válečných zaniklá fara obnovena, začal psát kněz Jan Marván. V ní nejzdařněji a nejlépe pokračoval J. K. Rojek, někdy děkan Novoměstský, archaeolog i historik na slovo bráný.

V archivu farním najdeme ještě jinou zajímavou památku: missál latinský z r. 1507 v Benátkách tištěný nákladem Čecha Vácslava Kaplického, o němž latinská poznámka v zadu připsaná udává, že to je nejstarší missál kostela Slavoňovského, kteroužto knihu tamtéž pode střechem po mnohá léta ukrytou s jinými dvěma knihami, českými a „kacířskými“, od

zkázy zachránil Samuel Jindř. Šmíderský, farář Novohradecký.

A již se opět chápeme poutnické své hole. Naposled hledíme na prostý, dřevěný kostelík a přejeme mu, aby tu ještě dlouho vydržel a zhoubnému času odolával. Lásku svého lidu má. Starají se o něj a pečují o toho starouška a bránili ho, když úředně se o to jednalo, aby pro věchost svou byl stržen. Aby dlouho vytrval starý ten pamětník, jenž pamatuje žalostné doby v naší vlasti, ale který vznikl za lepších dob, za času našeho samostatného království!

Ze Slavoňova běheme se na severozápad polem i lesem, plání i do svahu a zase dolečky, stoupáme však ustavičně. Blížíme se ku západnímu svahu, ku Medhují spadajícímu. Od vesnice Sendraže dolů stoupáme, berouce se do Pekla. Kráčíme lesem, jenž všechny ty stráně a srázy nad Medhují pokrývá. Stezník je příkrý, čím dále tím prudší, cesta dosti namáhavá. O náš sluch zavadil vzdálený hlas, už zní určitěji. — Poznáváme šumot vod, jenž nás vítá hlasněji a hlasněji. Jsme již blízko Pekla, blízko Olešenky a Medhuje. A hle, tmavá záslona lesní zmizela, a před námi tiché zákoutí.

Stanuli jsme v nevelké, ale hluboké kotlině při soutoku Olešenky s Medhují, obklopené se všech stran příkrými, vysokými stráněmi a srázy lesy zarostlými, jež šumnou Medhují všude skličující v těsné údolí, místem až v úžlabinu, jen tu ji nad tímto soutokem poněkud uvolnily.

Mlýn s pilou a jiný menší, dvě tři chalupy kromě těchto, toť všechna osada lesnatého zákoutí, jehož tichem ustavičně hlučí jednotvárný a přece příjemný šumot pohorských vod rychle přes kamení a balvany se ženoucích. Příjemno tu je v létě, a proto začasé

tu vídati výletníky hlavně z Náchoda, Nového Města i lázeňské hosty z Rezku.

Lesní ta kotlina, Peklem zvaná, je nejsličnější za suchých, slunečných dnů pozdního jara nebo v létě, kdy všechno tu a kolem bujně zeleno, kdy ve příjemném prochladu možná pozorovati kolem po stráních rozlehlé lesy v úpalu slunečném tiše, nehnutě podřimující.

Z Pekla se prodírá Medhuje mezi lesnatými stráněmi, hučíc a šumíc na jih a pak na jihozápad k Novému Městu. Tím směrem nelze jít z Pekla po levém břehu řeky, neboť strmé skály nad samou vodou trčící zamezují postup. Jen na pravém břehu lze k Novému Městu proniknouti, a to stezkou ne valně schůdnou, sem tam se vinoucí, tu při pokraji řeky, tu dále od ní mezi stromy, tam kolem mohutných balvanů skalních, až se nám místa pojednou v lesním mechu ztratí, aby se opět o něco dále objevila.

Prodíráme se hlubokou, pustou úžlabinou. Světla ubývá, mrtvým tichem jen řeka hlomoží, a zdá se nám, že její strmé skály na levém břehu co chvíli zatarasí nám další cestu. Medhuje, tam v Pekle tak bujná a šumná, jakoby počala sama váhati. Ten tam její bystrý tok a proud. Jsme u „Svojanova víru“. Všude je v této pohorské řece voda jasná, průzračná, tak že i na hlubinách lze pozorovati dno jako za sklem. Zde však ve „Svojanově víru“ je tmavá, kroužící od pravého břehu k levému. Není to veselé místočko, a což divu tedy, že lid se tmavé, kroužící vody v hlubokém lesním úžlabí bojí a že si vypravuje, jak i ryby zvláštní tu žijí, ne veselý, sličný pstruh jako výše, ale ryby druhu neznámého, veliké, škaredé s kočičí hlavou.

Asi čtvrt hodiny za „Svojanovým vírem“ jest „Černý vír“ v podobné úžlabině, ale spíše ještě v tem-

nější a divočejší, neboť řečiště značně zúžené stísněno je hustým, vysokým lesem smrkovým a jedlovým. Lid si vypravuje, že hloubky „Černého víru“ se nikdo nedoměřil. Odtud úžlabina se poněkud šíří, tak že na březích se zelenají tu užší, tam širší pruhy trávníku, zvoucí k milému odpočinku. Než skalní stěny ještě jednou pak sevrou řečiště, a to u „Bílého víru“. — To však už naposledy. Medhuje odtud volně zas a vesele hrne se dále k nedalekému Novému Městu, jež ze tří stran obtéká. Taková je cesta z kotliny Pekelské do tohoto města.

Z Pekla je také možná proti vodě dostat se přes vesnici Bražec do Náchoda na úpatí skalnatých stráni a boků lesem porostlých, jichž část se jmenuje „ve sklopcích“, a to zajisté ještě z časů, kdy tu na vlky a jiné dravce, tenkrát v těchto končinách přecetné, sklopce ličili.

Schůdnější cesta vede z Pekla do Náchoda přes vesnici Lipí, nad samu proluku Náchodskou. Nad námi nedaleko k severovýchodu trčí proti samému Náchodu hora Dobrošovská (622 metrů), s níž je utěšený i daleký rozhled.

K severozápadu pak pod námi rozkládá se volnější, lučinaté údolí, jímž se vine Medhuje, tu ještě volná, a při ní, hle, Náchod s památným, starobylym zámekem, na kopci nad městem se pnoucím. Jsme na blízku staré, zemské brány nad jiné památné, nepozbyvší ani dnešního dne své veškeré důležitosti.

X.

Od severu, od výběžku Broumovského přes Polici a Hronov vede k Náchodu pohodlná cesta namnoze údolím Medhuje, místem dosti širokým. Od východu,

někdy z Polska, nyní z Pruska, vede úzké údolí od Kladska přes Dušníky a Levín mezi výběžky a svahy hor v Kladsku a mezi svahy Vrchmezí a přilehlého hřbetu, jak jsme se na ně s výšiny za kostelem v Olešnici dívali.

Obě tyto cesty spojují se nad Náchodem, kdež údolí Medhujské valně se rozšířilo, majíc na obou březích většinou bujně lučiny. V tomto rozšířeném údolí rozkládá se také město Náchod na pravém břehu Medhuje. Ta však nedaleko pod Náchodem náhle zabíhá z volného údolí mezi lesnaté stráně u vesnice Bražce, míříc k Peklu a odtud dále divokou úžlabinou, jak už vypsáno, k Novému Městu. —

Tudy tedy všechna cesta od Náchoda dále k jihu, do vnitř země přestává. Na západ pak pnou se prudké svahy, chlupy a vršky širé vypnuliny, rozkládající se mohutným hřbetem nad Medhují a dále na západ až k řece Oupě.

Jediná cesta od Náchoda dále do země vede na jihozápad ku Brance, ku vlastnímu průsmyku Náchodskému. „Branka“ je 447 metrů vysoký výběžek svrchu uvedené vypnuliny mezi Medhují a Oupou. Východní svahy Branky lesem porostlé u Bražce a dále k Peklu srázovitě k Medhují spadají; západní, rozlehlé a širé, většinou v pole zdělané, volněji, pomenáhlou se svažují.

Proti severnímu svahu Branky trčí o samotě homolový kopec, případně Homolka zvaný (444 metrů vysoký). Branka a Homolka jsou od sebe asi 400 m. vzdáleny a mezi nimi právě vede od Náchoda výše dotčená jediná cesta dále do kraje. Ku Brance cesta značně stoupá a tu mezi Brankou a Homolí a přilehlými chlupy vede vlastní brankou zemskou, zúženým vchodem do kraje. V něm nepřátelským proudům do Čech se hrnoucím jest se stěsnati v jediný

úzký proud, jež hajitelům Branky a Homolky snadno lze potíratí a vstup do země zabrániti. Velikou důležitost této Branky zemské naši předkové dobře uznali. Přirozenou pevnost tu stvrdili ještě umělým opevněním, příkopy a náspy, jichž památky podnes viděti i na Homolce i na Brance při straně Vysokovské.

Lidé okolní znají Branku malou a velkou. Jdouce stezníkem od Starého Města pod Náchodem k Šonovu, říkají, že jdou přes Malou Branku. Jdou-li však stezníkem od Starého Města ku Vrchovinám, říkají, že jdou přes Velkou Branku.

Vyhliídka i s Homolky i s Branky je utěšená. K východu vyniká starobylý zámek Náchodský, za ním dále lučinaté údolí Medhujské mezi lesnatými vrchy a chlumpy, na jejich úpatí na levém břehu Medhuje lázeňská Běloves, za jejími vrchy a chlumpy vystupuje na půdě Kladské nápadná, kuželová Homole, Hejšovina a skalnatý, táhlý Bor. A podíváme-li se na západ, spatříme před sebou v širé, malebné krajině Českou Skalici, Josefskou pevnost, Opočen s Dobruškou a nejzáze Hradec Králové.

Z toho krajského města nevedla za starodávna silnice týmž směrem jako nyní, nýbrž přes Libřice, Lhotu Královu, Rohenice, Slavětín, Nahořany, Domkov ku Provodovu na úpatí samé Branky či Dobenína. Obyvatelé Provodova zajisté kupce a cestující prováděli dále branou zemskou, vedoucí je ze své trhové osady vzhůru svahem k osadě Dobenínské, mimo tamější kostel sv. Václava, přes Vysokov a Brankou ke Starému Městu a k Náchodu. Odtud mohli cestující na sever přes Hronov a Polici nebo na východ přes Levín a Dušníky do Polska.

Jako při všech branách zemských byli i tu zvláštní její a pohraničného hvozdu strážcové, jako Chodové na Domažlicku. Na tyto staré strážce zem-

ské upomíná samo jméno města Náchoda. Za starodávna bývala na Brance osada Dobenín. Rozkládala se asi v těch místech, kde je dnes dědina Václavice s památným, starobylym kostelíkem svatého Václava. Zdá se, že tato ves zpustla na dobro za válek husitských. Jen kostelík její se zvonici, jenž daleko, daleko do kraje se bělá, a jejž možná viděti až od Hradce Králové, přečkal všechny bouře.

Původu je zajisté staršího ještě, nežli by nynější podoba jeho svědčila, ač i takto na něm znáti, přes to, že okna jeho jsou „opravou“ znešvařena, že je věku vysokého. V prosté, ale památné svatyni té, zasvěcené, tu na hranicích zemských, patronu zemskému sv. Václavu, kolem níž rozkládá se malý hřbitůvek s kamennou obrubou, zajímá nás Hellichův oltární obraz sv. Václava, pod nímž také znázorněn sněm z r. 1068 v těchto místech odbývaný, dále náhrobky rodiny Straků z Nedabílic, na věky tu odpočívajících. Nyní také před kostelem viděti několik pomníků, postavených na památku padlých vojinů, kteří tu r. 1866 zahynuli.

Tiché tyto výšiny, jejichž klid nyní ruší jen hvízdání parostroje, hučícího bokem jejich dolů k Náchodu nebo odtud k Novému Městu, bývaly svědky hlučného, čilého života, kdy v dávnověkosti se tudy ubíraly karavany kupecké do Polska i z Polska s tovary různými, kdy na úpatí na trzišti Provodovském, se kupci jen hemžilo, kdy houfy válečné tudy se ubíraly, přátelské i nepřátelské. Nelze tu uvéstí všech těch vzpomínek historických, však nejdůležitějších pominouti také nelze.

Roku 1067 zemřel Pražský biskup Šebíř. Král Vratislav chtěl jeho nástupcem učiniti svého dvorského kaplana Lance a pracoval k tomu podtají, poněvadž bratří královi, Kunrat a Ota, knížata mo-

ravští, o to se snažili, aby jejich bratr Jaromír byl povýšen na biskupství. V červnu l. 1068 Vratislav, přední župané, páni a vladykové meškali s vojenskými houfy při hranicích Kladských. I prohlásil král, že ku volbě nového biskupa není třeba svolávat zvláštního sněmu, ani tu všichni, kteří mají právo se účastnit, jsou v tomto táboře. Učinil prý tak proto, aby pomocí zbraně sobě oddaných, jak Palacký vypravuje, mohl řídit volení dle vlastního smyslu svého.

Nechtělť mít bratra Jaromíra proto biskupem, poněvadž se obával, že by spojená moc ostatních jeho bratří ještě více se rozmohla. Sněm k volení nového biskupa odbyván tedy ve vojenském ležení u Dobenína pod širým nebem. Knížata i nejvyšší úředníci zemští stáli vedle Vratislava, sedícího uprostřed, a otočení byli dlouhým kruhem kněží, pánův a županův sedících, za nimiž se pak dostavili všichni vladykové.

Průběh volby sněmovní stal se nad očekávání velmi pohnutým a bouřlivým.

Král Vratislav povolav k sobě Lance, ukazoval a chválil ho lidu, i odevzdal mu prsten a hůl na znamení, že volí ho k biskupství. Radostný však hlahol souhlasný se v ten okamžik neozval. Přední posupně mlčeli, z pozadí pak ozvalo se reptání jako hlas blížící se bouře. A také uhodilo. Nádvorní župan Kojata Všeborův, nepřije cizinci, rozhorlen a nemoha se zdržeti, drbnul knížete Otu, jemuž po boku stál, a děl svým příným, drsným způsobem: „Co tu stojíš jako špalek? Proč nezastáváš bratra? Nevidíš-li, kterak syn knížecí se zamítá a cizinec, jenž přišel otrhaný do této země, sází se na stolicí biskupskou? Však ruší-li kníže náš přísahu otce svého, chraniž Bůh alespoň nás, abychom my, z otcův svých neudělali krivopřísežníků před tváří jeho. A neho-

dí-li se bratr tvůj Jaromír dosti k důstojenství takovému, proč nelíbí se zástup našich kněží, rovně tak učených, jako Němec tento? Bude-li pak cizozemec nad krajana upřímněji přátí této vlasti? Ba, podstoupíme raději cokoli, nežli bychom svolili k volení Lancovu!"

Tak vlastenecká, rozhodná řeč župana Kojaty protestovala tu na sněmu Dobenínském proti cizáctví. A jako Kojata, rovněž tak promluvil Smil Božejovic, župan Žatecký. Ale nejen mluvili, nýbrž také jednali. Nebo když své mínění přímo a rázně pověděli, chopili za ruce Kunrata, Otu i Jaromíra a vystoupili z tábora s vyhrůžkami. Za nimi pak jejich houfy a stejně smýšlející. Veliké pohnutí nastalo, všude voláno do zbraně, sněm rozešel se u velikém rozjiti. Nespokojení rozbili stany své u Opočna a za nimi tam přišla většina šlechty s lidem svým z tábora knížecího, tak že Vratislav nemohl ani vojensky do Polska, jak zamýšlel.

I vrátiv se nakvap do Prahy, smířil se pak s bratřími a bratra Jaromíra uznal posléze biskupem. Oba však zastánci Jaromírovi, župané Kojata a Smil musili se zachrániti útekem před hněvem Vratislavovým.

Takový byl sněm Dobenínský l. P. 1068.

Před touto událostí i po ní nejednou tudy houfy válečné se ubíraly do Polska a pak do Slezska; nejednou pak rozlehal se těmito výšinami i táhlým údolím Levínsko-Dušnickým, od Náchoda do Slezska vedoucím, mohutný zpěv Božích bojovníků, když trestali odpůrce své v okolí Náchodském i Slezáky.

Touto branou zemskou u Náchoda ujel ze země neblahý zimní král Fridrich Falcký. Prchaje po Bělohorské bitvě z Prahy, dorazil dne 14. listopadu r. 1620 do Náchoda, kdež na neděli přenocoval. V ne-

děli pak ráno prchal odtud dále přes Kladsko do Vratislavi. A pak často a často ozývala se brána zemská řinčením zbraně a hlaholem válečným za války třicetileté. Vojsko císařské, španělské i Švédové tudy přecházeli, nesouce bídu, jako všem tak i této krajině.

Touto cestou přes Dobenín a Náchod krácel ne-jeden houfec nešťastných českých exulantů, tudy také roku 1628 v lednu měsíci za tuhé zimy ubíral se do vyhnanství jeden z nejznamenitějších synů našeho národa, J. A. Komenský. S ním jel příznivec jeho a ochránce pan Jiřík Šádovský a mnoho jiných exulantů a s nimi proslulá tehdy věstkyně, mladá Polka Kristina Poňatovská. Čtyři a dvacet vozů odváželo nešťastné i skromné jejich statečky z vlasti, s kterou se plačice loučili a které již spatřiti neměli.

Ale i věku následujícího, XVIII., Dobenín a okolní krajina staly se svědky ano i dějišti mnohých příběhů válečných. Stará brána zemská na Dobeníně nabyla za těch bouřlivých běhů opět důležitosti. Aby byla obhájena a tím i cesta z Kladska do země vedoucí, vysláno sem v září měsíci r. 1756 oddělení dragounů Bathyanských a Colloredských s husary Festetičovými. Než přesile nepřátelské neodolali. Prušané zatlačivše je, položili se na Dobeníně táborem, odkudž postupovali pak dále ke Králové Hradci.

Za přeháňky pruské r. 1778 Prušané, vedení princem Brunšvickým a generálem Tauenzienem, rozložili se táborem na Dobeníně až po Starkoč. — I za naší paměti mnoho krve prolito na rozrytých úbočích Dobenínských i na jeho temeni. Bylo to v bitvě, obecně po nedalekém městě bitvou u Náchoda nazývané, svedené tu 27. června 1866.

Krajina při „Brance“ Náchodské a dále k Hronovu a Polici jest také v jazykovém ohledu pro nás

zajímavá. Všecky hranice Českého království, vyjma ovšem moravskou, jsou osazeny Němci až na malý proužek u Domažlic; jen tu na severovýchodě, u Náchoda, sáhá živel český až po hranice, ano až za ně. Za hranicemi u Náchoda v starodávném hrabství Kladském, někdy vlastní části země české, ačkoliv tu záhy kolonisace německá zaváděna, udržel se místy živel český až podnes. Minulého století sáhal dále do Kladska, i v Kladsku samém se držel. Ale germanisace pruská mocně proti němu postupovala a postupuje podnes, tak že jazyk český stěží jen udržuje se v několika těch vesnicích při samých českých hranicích.

Jsou to jmenovitě: Velká Čermná, Slaný, Paseka, Jiřikovice, Nouzín, Bukovina, Stroužný, Ostrá Hora, Trnkov, Dancov a Jakubovice. Smíšené obyvatelstvo mají: Chudoba, Kelnov a Pastorkov. Jména jejich a některých jiných po německu ovšem zkroucena Cudova = Chudoba, Schlanei = Slaný, Strausenei = Stroužný, Possendorf = Pastorkov, Tscherbenei = Čermná, Hummelberg = Homole, rozvaliny to někdy mocného hradu, také panu Jiříku Poděbradskému i jiným pánům Náchodským patřivšího, jenž se pne na srázné homoli nad úžlabinovou cestou, vedoucí od Náchoda ke Kladsku.

Některých takto změněných jmen užívají už i Čechové, jakož říkají Kelnov dle německého Göllnau, jež povstalo z českého Jelenov.

České tyto vesnice na půdě pruské byly před několika lety dosti ještě pojištěny, že českými zůstanou. Nyní však, kdy škola i kostel zavřeny jsou českému jazyku, kdy jmenovitě německý učitel, neznající ani slova českého, odnárodnění co nejvíce podporuje, maje dítky k tomu, aby doma jinak nemluvily nežli

německy, nastalo vážné nebezpečení našemu jazyku v těchto osadách.

Vojenská služba, německé noviny a styky s německými sousedy k utužení českého jazyka nikterak nepřispívají. Vědomí pak vlasteneckého, českého tu hrubě není, aniž nějaké starosti o zachování mateřského jazyka. Domácnosti jsou rázem svým pruské. Čecha z království v nich překvapí hojnost podobizen z rodiny panující německé, vojevůdců německých a obrazy z posledních válek německých.

Největší oporou živlu českého v těchto vesnicích byly a namnoze jsou ženy. Mnohé z nich pocházejí z království, německy neumějí; ty pak ovšem vychovávají děti své po česku. Také styky s krajany v Čechách nejsou ovšem nikterak na škodu češtiny v pruských těch vesnicích.

XI.

Ještě několik slov o lidu v těchto končinách při Medhují a Oupě, kdež předním městem je Náchod.

Jsou tu všude horáci českého jazyka. Hranice tohoto pohorského, českého zákoutí jdou na jih až za Nové Město nad Medhují k Dobrušce, kde počíná se již „kraj“, ovšem že český, na jihozápad k České Skalici, kdež přechází krajina rovněž v úrodný kraj. Na západ a na sever jsou sousedy pohorští obyvatelé jazyka německého, kdež hraničná čára jde ode Dvora Králové k české Úpici, ku Svatoňovicům a Polici n. M., kterážto místa jsou poslední větší s obyvatelstvem českým.

Všude tu najdeš lid dělný, příčinlivý a velice skromný, jenž při všem začasté strádání a velkém nedostatku, při veškeré klopotě, s kterou živobytí

svého obhajuje, není povahy zasmušilé, uzavřené, nedůvěřivé, alebrž upřímné, důvěrné, ochotný, úslužný, milující veselí a žert, není-li příliš starostmi sklíčen.

Obživu poskytuje rolnictví a tkalcovství. Těmi nejvíce se vesnické obyvatelstvo zaměstnává. Chudému bývaly také lesy podporou, která nyní je skrovnější, co lesy prořídly a valně jich ubylo. Rolnictví je místem velmi namáhavé, zvláště kde mají pole ve stráních. Sejí tu žito i pšenici na lepších a níže položených půdách, všude pak ječmen, oves. Bramborů se ovšem hojně sází. Cukrovka se nepěstuje. Lnu, jenž se zasívá kolem sv. Antonína, tolik už nevidati jako jindy. Při hospodářstvích chová se drahně dobytka, najmě hovězího, ač ne vynikajícího. Většinou kravky drobné tu viděti, vyjma ovšem panské dvory, chovající lepší odrůdy. Hovězího dobytka do tahu se poměrně málo užívá, alespoň ne tolik, jako v jiných končinách Čech. Kromě hovězího dobytka chovají všude něco koz, jež najdeme i v chlévích chalup nemajících ani luk ani pole. —

Chudý lid pracuje v létě a na podzim na polích, zabývá se při tom tkalcovstvím, zvláště v zimě. Pro přízi se chodívá do Náchoda, do Hronova nebo do Police, kdež také hotové zboží odvádí „vydavačům“, kteří jsou namnoze židé. Mzda je velice skrovná za namáhavou práci tkalcovu i jeho rodiny, jak už vypravováno o tkalcích v horách Orlických. Při tom bývá to smutné, že tkadlec ze své vsi někde na vrších položené má kolik hodin k vydavači, že vydavač nemaje dosti svědomí zhusta ho nechá čekati, přísně dilo jeho prohlíží a často jemu pokutou část ze mzdy strhuje. To je „štrof“.

Za dob dřívějších jen plátno a kanafasy se vyráběly. Novější dobou však více zboží bavlněného

se zhotovuje, rozmanité druhy kartounu, gradlu a j., vedle čehož i přezné zboží různých druhů se vyrábí, díla namnoze umělého. S tkalcovstvím zdejší souvisí tak zvané „světáctví“, kvetoucí tu již po mnoho let.

Odvážnější totiž pouštěli se a potuštějí se zbožím tkalcovským, jmenovitě s plátny do světa; odtud nazývají se „světáci“. Jezdí nejen po Čechách, do Prahy, kdež i své sklady mívají, do Plzně na velké výroční trhy, ale i za hranice české zvláště do „Polska“, do Haliče, Bukoviny a dále do Rumunska a Srbska. „Světáci“ jsou všichni „od Náchoda“, pocházejíce z dalekého jeho okolí. Jsou lidé domácí, křesťané a mnozí z nich dobyli sobě v cizině slušného jmění. Ba nejen jednotlivci, ale celé osady si světáctvím pomohly. Tak jmenovitě Červený Kostelec novější dobou hlavně tímto obchodem se vzmohl.

Světáctví mělo a má také vliv na domácí průmysl tkalcovský. Obchodníci do světa jezdící nebo zboží posílající dávají dělati rozmanité zboží plátěné i bavlněné, režné, bílené i barvené. Zvláště mnoho modrého zboží se pryč zasílá. Proto se také barvířství po léta dobře dařilo i bělidlům a velikým mandlům vodním a appreturám. Nejnovější dobou však rukodilné barvířství utrpělo barvírnami, zřízenými při továrnách namnoze židovských.

Dřevařství, jak už řečeno, ochablo, poněvadž lesů ubylo, a došlo již tak daleko, že se dováží dříví pro větší spotřeby ze sousedního Kladska, kdež ho v „královském hvozdu“ mají ještě dost. Odtud také někdy do Náchodských lesů a okolí časem jelen přeběhne, kdež kromě toho srnčí a liška nejsou žádnými vzácnostmi. Na Policku, jmenovitě ve skalnatých lesích a ve Stěnách i jezevec se vyskytuje. Medhuje a potoky do ní se vlévající mívaly hojně ryb. V řece

vyskytují se úhoři, pstruzi, lipeni, druh to, jehož maso je skoro tak dobré jako pstruhů. Než pstruhů i lipenů poslední dobou valně ubylo; otravné vypustky z továren a z bělidel jsou na ně mor největší. Také vydry staly se teď větší vzácností v Medhuji, nežli před lety bývaly.

Novější dobou vystavěno na Náchodsku, hlavně při Medhuji, mnoho továren, žel že však většinou od cizinců, najmě židů. V nich chudý lid pohorský našel práci a poměrně větší výdělek nežli doma za stavem nebo polní prací. Za to však s továrenským životem přišla lecjaká změna, ne ve všem prospěšná a pěkná.

Styk obyvatelstva při hranicích se sousedním Pruskem, jak už řečeno, je dosti čilý, nemluvě ani o častých poutích do známých Vamberic. Podlounictví jindy tu valně rozšířené celkem ochablo a neprovozuje se jako před lety. Nejvíce se přenáší cichorie, káva a převádí se tajně přes hranice dobytek ze sousedního Kladska.

Dříve dávány i děti do Pruska na výměnu, „na handl“, aby se přiučily jazyku německému, nejvíce do Radku (Wünschelburg) a do Vamberic, odkudž zase dávali němečtí rodiče děti své do Čech, aby se naučily českému jazyku, jehož potřebují při obchodech, jmenovitě ve Vambericích.

Se svými krajany německými snášejí se čeští obyvatelé vypsanych končin celkem dobře a výměny dětí jmenovitě na Broumovsku „do Němec“ a odtud „do Čech“ nepřestaly ani dnešního dne za rozmohších se sporů národnostních.

Vesnice na Náchodsku a v okolí jsou rázu více méně horského. Na dole, při řece nebo potoku, stojí stavení, statky i chalupy řadou vedle sebe, obyčejně dvěma řadami, ač jednotlivá stavení jsou i mimo

tyto řady ve stráni nebo na výšině nade vsí se pnoucí. Vesnice na vysočinách nemají toho rázu pospolitého, nýbrž jsou více roztroušeny a rozběhlé. Většina staveb, ať statků ať chalup, je ode dřeva. Novější však dobou staví se více od kamene i statky i menší stavení, jenže, bohužel, nevkusně a heze všeho sluhu. Tu tam jsou tyto kamenné statky holou kopií selských stavení na německém Broumovsku se vyskytujících.

Za to statky a chalupy dřevěné, původu staršího, mají svůj vlastní ráz, podobný tomu, jenž se vyskytuje v dědinách po českém severovýchodě i východě. Některá z těch stavení dřevěných jsou věku dosti slušného, až z minulého století. Jsou z venčí i uvnitř pěkně obílená, kryta obyčejně šindelem nebo došky, s okny nevelkými, rámu obyčejně bílou nebo světle modrou barvou natřených. Zevnějškem svým se takové stavení, lomenice namnoze ozdobené latěmi a malováním i všecka ves oku pozorovatelovu zamlouvá.

Starý kraj tu pominul. Jen tu tam na starcích nebo stařenách viděti zbytky nebo částky osobitého kroje, jinak však všude panuje strůj původu čistě městského.

Muži nosívali brslenky, ne však jako brslen žluté, nýbrž načerněné, vesty s velikými knoflíky „brymburáky“. Svobodný míval tmavomodrou, krátkou kazajku soukennou, ženatí nosili kabáty s dlouhými šosy, „couráky“, jak jim žertovně říkáno, barvy hnědé, tmavomodré nebo tmavozelené. Na hlavách měli klobouky, v zimě beranice obyčejně z černého sukna beránkem lemované, kulaté, za starších dob pak beranice vysoké, válcovité s plochým dýnkem, po straně kolmou řadou malých kliček z barevných stuh ozdobené, k tomu burnusy tmavé barvy s orna-

mentem od límce mezi lopatkami z pentliček přišitým, nebo ovčí kožich s hojným vyšíváním tulipánů a jiných pestrých květů.

Ženy nosily sukně různobarevné, nejvíce mezulanové, při spodu pentlí lemované, šněrovačky zhusta bohatě vyšívané a košili rukávů krátkých, hodně vzdutých. Za chladnějšího počasí braly na se krátké kabátky soukenné, nebo z veselejší, různě kvítkované látky, mající v zadu „varhánky“ a rukávy u ramen značně široké, ku pěstí se však víc a více úžící. „Fěrtoch“, zástěra, byl podstatnou částí obleku a na počtu jich, aby je mohly často střídati, dívky sobě zakládaly. U bohatých byly hedvábné a hrubě široké. Hlavu zdobil u vdaných čepce buď bílý, „holubička“, krásně, ano uměle vyšíváný se širokými pentlemi v zadu, v mocnou, tuhou kličku upravenými, nebo čepce zlatý nebo stříbrný.

Účesy u svobodných byly, jmenovitě šly-li za družičky, velmi umělé. Za ozdobu užíváno „pentlíků“ a velkých plochých jehlic, skleněnými kaménky ozdobených. Nevěsty mívaly věnce ne jako nyní z umělého kvítí a z umělých listů, ale kovové. Lístky a květy byly ztepány z lehounkého, lesklého kovu pozlatitého a ozdobeny různě dracounky. K tomu oděna byla nevěsta v plášť, který v chudých obcích býval „obecní“, poněvadž většině nevěst nebylo možná, aby si ho samy pořídily.

Zajímavo je, že ještě v letech dvacátých družičky sobě vlasy moukou posýpaly. Tak daleko došel a vzal za své panský někdy pudr.

V městě a městečkách byl kroj ovšem poněkud odchylný, jmenovitě u mužských. Ženské však také nosily zlaté a stříbrné čepce s pentlemi vzadu v tuhou kličku upravenými, kabátky s varhánky a kožíšky. Pak okolo let čtyřicátých „salupy“ vešly v oby-

čej a po nich veliké šátky „angory“ se ujalý jako všude jinde.

Jídelní lístek na vesnicích, jmenovitě v chalupách, je velmi jednoduchý a málo rozmanitý. Brambory jsou podstatou všeho kuchařství. Jedí se na loupáčku, nebo rozmačkané a poněkud mlékem podlité a omaštěné („šfouchanec“), nebo se ještě různě upravují. Syrové na př. se rozstrouhají a rozstrouhané a osolené jen, beze vší jiné přípravy, pekou se v podobě dolků nebo koláčků na plotně po obou stranách. Tak na rychlo upečené a máslem pomazané jedí se. Říkají jim „kramfleky“. Syrová taková rozstrouhanina bramborová špetkou jen mouky promíšená peče se také na pekáči máslem vymazaném a upečená jsouc a hned na stůl daná chutná velmi. Říkají tomu jídlu „drn“ nebo „bramborka“.

Také kyselo, polévky to z kvasu uvařené, s brambory nebo s houbami, mnoho se jí, a bývalo do nedávna hlavní snídání. Nyní káva, arci ne hrubě silná, všude se rozšířila a namnoze živné kyselo zatlačila. Kořalky se dosti vypije, ač mor kořalečný nepanuje v těchto krajinách pohorských tou měrou jako při hranicích českomoravských.

Řeč lidu liší se od češtiny knihové některými odchylkami, jak obyčejny jsou jen ve východních a severovýchodních Čechách. Výslovnosti široké již vzpomenuto. I tu je obecně říkati kreu, mrkeu, koneu, đouka (děvka), šeucom (ševcům), k sousedom (sousedům), k Součkom, čepicej (čepici), pod lajcej (pod lavicí) a obecně užívá se nepřehlasovaných jako seďal, viďal, šátrný (šetrný), u starších pak uslyšíš ještě čakal (čekal). Nejedno slovo starobylé, jen z památek literárních starší doby známé nebo tu tam na Moravě užívané, zachovalo se tu, jako na př. nátoň,

nístěj. Ne příliš sličné cák, kdák (kde pak), trá (třeba), tadyk (tady) obecně je rozšířeno.

Krajiny pohorské bývají nejkonservativnější co do zachování mravů a zvyků. Než železné dráhy, styky obchodní a továrny způsob života namnoze změnily.

Staré přástevnictví téměř pominulo a s ním milé poetické přástvy, při nichž se tolik zpívalo a vypravovalo. S nimi zašla nejedna píseň, nejedna pověra a na kahánku má již také „dlouhá noc“. Dlouhá noc slaví se tu noc před štědrým dnem. Večer sejdou se v určitém statku nebo stavení známé přadleny, obyčejně děvčata a jejich hoši. Toho večera se málo přede, neboť se strojí „trachtace“, při níž bývá velmi hlučno a veselo; pějí se písně a všeliké žerty a šprýmy vyvádějí.

O pověrách štědrovečerních zmiňovati se netřeba. Tyť jsou namnoze takové jako jinde. V čas vánoční odbývaly se také vánoční hry. Chodilof několik za pastýře ustrojených v ten čas po staveních a sehráli dramatickou veršovanou hru o Narození Páně. Kromě obecně známých „tří králů“ chodívají tu také „s Dorotou“. Jeť to zajisté zdramatisovaný ohlas před věky u nás oblíbené a rozšířené legendy o sv. Dorotě. Na smrtelnou neděli smrt se vynáší a topí, na květnou pak neděli chodí chudší děvčata s „litem“, vrškem to mladého jedlového stromku, ovinutým fábory pestrých barev, při čemž zpívají písně o žalostech Panny Marie, jako na př.:

Ratolest vám nesu
ze zelených lesů,
kde jsem ji hledala,
kudličkou fezala

a to na znamení
z Getseman zahrady,
že se Kristus potil
pro naše spasení.

Dospělé pak dívky dostávají od svých hochů „lílování“, t. j. různé dary, za něž se pak odvděčují rovněž dárky o velikonočním pondělí, kdy je „binování“ či „dynování“. Chlapci chodí tu s „binovačkou“, „dynovačkou“ (pomlázkou) nebo i s kořenem lekořicovým a pošlakuji jimi děvčata, aby mouchy a blechy neštípaly.

Čarodějnice se upalují po způsobu staroslovanském v čas slunovratu, večer před sv. Janem Křtitelem, a bývá na ně v těchto končinách, když zaplanou na chlumích a kopcích, velmi sličná podívaná. Do nedávna bylo tu dosti rozšířené stínání kohouta, jakož se dalo v Kostelci, na Lipím, zvláštní pak ve Rtyni. Dopoledne té neděle, kdy po nešporách stínání se odbývá, vypraven veliký průvod do okolí. V první polovici našeho věku shazován také v těchto končinách o sv. Jakubě kozel, v městech, městečkách i po vsích.

Mlčením nesmíme pominouti některých zvyků, jaké jsou při událostech v životě lidském nejdůležitějších. Pověry křestné jsou celkem podobny i jinde obyčejným.

Mladík dospěv, děvče si namlouvá. Na vsi chodívá za děvčetem, jmenovitě je-li vzdálenější, v sobotu na večer, nebo do přespólní vsi v neděli, a tu se říká, že chodí „na frej“. Zajímavě však, že slova „frej“ a „frejírka“ nejsou obecná. Ta, která si sama namlouvá a je k hochům smělá, slove „hošice“.

Dopustilo-li se děvče, bývalo za starších dob zle pokutováno, buď že mu vlasy ostříhali, kolo-

mazí namazali, peřím posypali nebo do pytle po krk strčili a pak pro posměch všem veřejně vystavili na místo poblíže kostela, kudy nejvíce lidí chodilo.

Zvaní na svatbu (na Náchodsku říká se „svarby“ v množném čísle) dalo se do nedávna hlučně. Mládenci jezdili na koních pěkně vyzdobených zvat. O svatbách, když už ženich přišel se svou družinou pro nevěstu, nevěsta, prve nežli do kostela odjede, s rodiči se rozloučí. Do prostřed světnice postaví se dvě židle, na ně usednou rodiče, a před ně předstoupí nevěsta s ženichem. Nevěsta pak říká, hojně plačíc, poděkování rodičům za všecko vychování a loučíc se prosí za požehnání. Tu klekne, objímá rodičům nohy a rodiče jí žehnají třemi křížky na hlavě, nejprve otec, pak matka. Není-li již některý z rodičů na živu, žehnání vykoná nejbližší příbuzný nebo poručník.

Loučení se nevěstino a její děkování bývá často dosti dlouhé a má s ním mnohá nevěsta velkou potíž, nežli se mu z paměti naučí. Text tohoto loučení dá buď učitel nebo družba (plampač), jenž výborně zná všechny zvyky a obřady při svatbách a je také namnoze řídí a dbá, aby byly zachovávány. Do nedávna nevěsta i ženich mívali věnečky z rozmariny, mládenci pak a družba větve rozmarinové pentlemi ozdobené na kabátě. Novější dobou myrta tuto rostlinu tak často národní písní oslavenou vytiskuje.

O hostině svatební mládenci posluhují, družba (plampač) své vtipy a svá říkání pronáší, jakož také neopomine přinést mísu tajnosti, misou přiklopenou, v níž je pro svatebčany nějaké překvapení. Shledají tam místo jídla syrové třeba brambory, nebo živou slepici, myš a j. O svatební hostině přináší také družba k posledu malou kolébku, která jde kolem po stole. Před každým hostem jí tak dlouho kolébají,

dokavad nevloží do ní za všelikých žertů a vtípů peněžitého daru nějakého. Bývají to obyčejně staré stříbrné mince.

A nyní ještě něco málo o posledních věcech člověka. Když přijde kněz k nemocnému, pozorují příbuzní, když svíčky shasí, kam kouř táhne. Vane-li ku dveřím, věří, že nemocný zemře. Za starších dob chránili na smrt nemocného tím od zlého ducha, že jeden z příbuzných chodil zvoně kolem lože nemocného, jiný pak za ním jda okolo nemocného kropil svícenou vodou. Zemřeli nemocný, otevrou jeho příbuzní nejprve okno, pak jde někdo do chléva a pošeptá to každému zvířeti, kravám, koním, že hospodář umřel. Nejmilejšímu jeho zvířeti poví to nejdříve. Potom mrtvolu umyjí, učešou, převléknou, obyčejně do svatební košile, a ustříhnou kousek vlasů, dokud mrtvola nevychladla. Šaty nebo rubáš mrtvému, vůbec nic, se na uzlíček nezavazuje, poněvadž věří, že by to mrtvého v hrobě tlačilo.

Za dřívějších dob dávali mrtvému oblek z bílého plátna; rakev se také plátnem vyložila a obrázky svatých ozdobila. Mrtvolu otce neb matky mají děti oblékati, toť „je poslední výměnek“. Každé dítě má oči rodičů trochu zatlačit. Punčochy obléci je povinností dcer a kdyby jich třeba deset bylo, má každá alespoň kousek potáhnouti. Nežli začnou mrtvého strojit do rakve, zavolají ho nejprve křestním jménem a pak oblékajíce jednotlivé údy rovněž nebožtíka jménem volají. Na př. „Václave, dej mi ruku!“ atd. Tím se stane prý mrtvola vláchnou. Do rakve dávají nebožtíku pod hlavu třísky (hoblovačky), svíci, která u hlav hořela, a hřeben, kterým byl učešán, roušku vlhkou, kterou byl obličej jeho zahalen, a růženec. Malým dětem dávají mimo to bílý šáteček, aby měly v ráji do čeho jahody sbírat.

Umrlého umýti, do rakve či do „truhly“ ustrojiti, bývá zaměstnáním nějaké stařeny ve vsi, když toto vše sami příbuzní nevykonají. Kdy pohřeb bude, ohlašuje obyčejně „vobcházečka“, stařena, která nebožtíka do rakve strojila. Přijdouc do stavení, pozdraví a ohlásí: „Zkázali vás (na př. Holubovi) pozdravovat a prosej' vás, abyste jim pomohli vyprovodit jeho (na př.) manželku.“ A teď poví den a hodinu, kdy se pohřeb odbývá. Ten bývá vždy dopoledne. Mrtvý se v otevřené rakvi v síni na židlích položené vystavuje. Svíce hoří u hlav, na místě vedle rakve je svěcená voda. Účastníci pohřbu přicházejíce pokropují nebožtíka vodou, dělají mu tři křížky a tisknouce příbuzným ruku, říkají:

„Potěš vás Pán Bůh ve vašem zármutku.“ Když rakev zabeďněnou se židli berou, porazí židle, aby mrtvý neměl překážky. Příbuzní pak rakev vynášejíce, udělají jí na prahu tři kříže, na znamení, že se mrtvý loučí s rodným prahem. Na vsi bývají častováni chlebem, máslem a kořalkou. Je-li ves přifařena do města nebo do městečka, naloží se rakev na vůz nebo na sáně a zaveze se na hřbitov. Vozka však nesedne na vůz nebo na sáně, nýbrž z pravidla na podsedního koně. V zimě bývá cesta z vesnic výše položených ovšem velmi zlá a proto zavěšují na žebřiny těžkých saní hned také dřevěnou lopatu, aby jí mohli sníh prohazovati, kdež by toho bylo potřeba.

Sluší ještě dodati, že smutkovou barvou byla po staročeském způsobu barva bílá, jmenovitě u ženských, a do nedávna ještě a snad ještě dnes alespoň tu tam vezme stařenka jdouc „na funus“ na se bílou zástěru a bílou plachetku.

Ze starších pověstí v lidu ještě slýchati o Brunclíkovi (Brunsvíkovi) a o slepém mládenci, z jehož

prorocství ono vztahující se na zdejší krajinu jmenovitě se připomíná, že až „ta velká vojna nastane, a mnoho zemí a lidí na zmar přijde, že mezi Úpou a Orlicí se neublíží ani slepici“. Pověst o Svato-Václavských rytířích v Blaníku lokalisována a tajemní rytíři, kteří jednou vytrhnou, až bude nejhůře, aby Čechům pomohli, podřimují v Turově, hoře to proucí se nade vsí Roketníkem, rozkládající se v těsném údolí dobrou hodinu cesty za Hronovem.

Zvláštních upomínek historických mnoho se v lidu nezachovalo. O Žižkovi je paměť, ale jako jinde po Čechách. Jen vpády pruské z minulého století, francouzské vojny, a z těch nejvíce ruští kozáci utkvěli v obecné paměti. Zvláštní je mínění o tom, jak Prušák nabyl Slezska. Marie Terezie prohrála prý je za jednu noc s pruským králem, z čehož generál Laudon, jehož jméno v lidu neupadlo v nepaměť, se tak zarmoutil a rozhněval, že jak seděl na koni, stiskl koně kolenoma tak prudce, že kůň mrtev na zemi sklesl.

O Prušácích, k nimž lid nechová žádné lásky, vypravováno, že s nimi bude zase vojna, že jednou vtrhnou do Čech, ale pak se jim tak zle povede, že král jejich bude Náchodskem domů utíkat a zbude mu jen tolik vojska, že se s ním kolem bubnu naobědvá. A obědvati bude pod starou borovicí, která o samotě stojí za Velkou Poříčí v polích nedaleko pruských hranic.

Starci zdejší krajiny před lety věřili ještě a byli přesvědčeni, že císař Josef neumřel, nýbrž že ho chovají tajně v Josefovské pevnosti. Zkazky o robotě i selském povstání, o bývalém pánu Náchodském, vévodovi Bironovi Kurlandském, „hercokovi“, a jeho dceři Kateřině Zaháňské, „hercočce“, „paní kněžně“ v Babičce Němcové, o Koldovi Náchodském jmeno-

vítě v nejbližším okolí Náchodském ještě podnes se vypravují.

Památka na Prušáky obnovena a osvěžena roku 1866, kterýžto rok zatlačil nyní valně všechny starší vzpomínky. Nové pokolení, jak už je vůbec, raději se zabývá vlastními dojmy a vzpomínkami, pozapomínajíc na dojmy a zkazky svých předků.

Zajímavo bylo, že, když roku 1866 roznese se bleskem po Náchodsku, zvláště při samých pruských hranicích, že jde nepřítel, všechen mladý mužský lid, nejen svobodní, ale také ženatí i výrostkové dali se na náhlý, zmatený útěk a prchali namnoze nepřipravení na cestu až do kraje, kdež jen zmatek a strach šířili, „že Prajs bere na vojnu“. Nelze jinak plachého toho útěku a strachu vyložití nežli památkou na to, jak za minulého věku za krále Fridricha Prušáci v Čechách násilně brali na vojnu a synky české násilím vřadovati do svých sborů válečných.

Náboženství v dotčených těchto končinách katolické převládá. Lid je zbožný, ač ne pobožněstkářský. Výpravy poutnické, nyní poněkud ochabující, konají se za časté s hudbou, nejvíce přes hranice do nedalekých Vamberk (Albendorf) za pruským Radkem (Wünschelburg) a do českých Svaňovic. Hojně bývají také navštěvovány, ač ne v processích, a nejvíce mladým lidem některé „pouty“, jak se zde vyslovuje. Takové „pouty“ bývají dostaveníčka mladého světa, který jde se přede vším vytančit. Tak scházejí se i na kladské půdě, v Čermné při samých českých hranicích, na zámku Náchodském a ve vsi Boušíně, pěkně položené nad Úpou se starobylým kostelem, do kteréž krajiny také položen děj v českém překladě „Diblíka z hor“ od Birchpfeiferové. Obyvatelstvo vypisovaných krajín, někdy většinou nekatolické, protireformací obráceno na víru katolickou jako všude jinde.

Ale více nežli kde jinde, vyjma některé končiny východních Čech, zůstalo tu tajných nekatolíků, Bratří i evangelíků, kterým blízké končiny slezské, kde náboženství nekatolické i po Bělohorské bitvě se uhájilo, byly oporou.

Než vrchnosti, najmě duchovní, neustaly po takových tajných pátrati, je stíhati a k víře katolické donucovati. Většina posléze povolila, mnozí také uprchli do sousedního Slezska, ano až i do Brani-borska a založili tam s uprchlíky kraje Chrudimského známé české osady. V první polovici XVIII. století v Polici na panství Benediktinů Břevnovsko-Broumovských stalo se veliké stíhání tajných evangelíků, jmenovitě ve Hlavňově, Suchém dole, v Bezděkově a Petrovicích. „Postižení dali se obrátiti a učinivše vyznání víry, přijali r. 1726 na květnou neděli rozhřešení od opata Otmara.“ K tomu dni nařízeno také, aby byly všechny knihy odvedeny ku přehlédnutí. I přinesli jich na 40 pytlů. „Někteří, aby se s nimi neprojevili, položili je na prahu u klausury klášterní nebo ve zpovědnicích.“

Než přes to vše tajní evangelíci na Náchodsku nevymizeli. Podporou jim pak byly války slezské a sedmiletá, a když vydán patent toleranční, vyskytli se nekatolíci jako jinde, ač na počtu valně ztenčení. Teprve pozdější dobou počet jejich se zmohl. Z počátku neměli ani své vlastní správy duchovní a chodili buď přes hranice, do nedalekého Stroužného, nebo do kraje, do Kláštera. Nyní mají svou faru a modlitebnu v Hronově.